

Kolejka, Josef

Idea slovanské solidarity v období mezi dvěma světovými válkami

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1962, vol. 11, iss. C9, pp. [21]-50

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101895>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF KOLEJKA

IDEA SLOVANSKÉ SOLIDARITY V OBDOBÍ MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

(I. Oficiální vztahy mezi ČSR, Polskem, Jugoslávií a Bulharskem. II. Činnost vzájemnostních slovanských spolků. III. „Slovanství“ v politických programech čs. buržoazie. IV. Slovanská myšlenka v Polsku, Jugoslávii a v Bulharsku. V. Rusofilství v Polsku, Jugoslávii, Bulharsku a v Československu. Postoj Sovětského svazu ke slovanským národům. VI. Komunistická strany Československa o „slovanských programech“ a o slovanské myšlence.)

Úvodem

V naší odborné historické literatuře bylo již upozorněno na skutečnost, že západoněmečtí revanšisté křísí opět „strašáka panslavismu“. Společný boj slovanských národů za druhé světové války proti nacistickému Německu byl prý „slovansko-sovětským imperialismem“, který vyrval v r. 1945 Němcům jejich „odvěká východní území“. Těmito frázemi o „staré panslavistické agresi“ chtěli západoněmečtí revanšisté přesvědčit západní Evropu o tom, že proti dnešnímu „slovansko-sovětskému bloku“ je jediným obrany schopným bodem západní Německo.¹ Smyslem těchto pomluv a dalších podobných výmyslů o „utrpení“ Němců v letech 1945—1946 je dále snaha zastřít zločiny německých okupantů, spáchaných i plánovaných za války na slovanských národech.

Emigrantští buržoazní pisálci polští a českoslovenští se připojují k této pomlouvačné kampani západoněmeckých revanšistů a tvrdí, že slovanské myšlenky bylo za druhé světové války a po jejím skončení „zneužito“. Rovněž někteří západoevropští a američtí buržoazní historikové píší o „ruském“ či „sovětském panslavismu“, který byl hlásán z Moskvy po roce 1941. Kdežto ještě v letech 1939—1941 usiloval prý Sovětský svaz o „přátelství“ s Německem, po 22. červnu 1941 „apeloval Stalin na panslavismus“ — tvrdí amerikanizovaný historik německého původu Hans Kohn.²

Pokusím se na jiném místě podat náčrt poválečné západní buržoazní historiografie, věnující pozornost „panslavismu“, respektive „Ostmitteleuropě“. Cituji zatím Kohna, abych upozornil na potřebu zkoumat činnost Všeslovanského výboru za 2. světové války v širší souvislosti — totiž v souvislosti s vývojem mezislovanských vztahů a ideje slovanské solidarity v období mezi dvěma světovými válkami. A tu se ukáže, že v období mezi dvěma světovými válkami nehrozilo národům střední a jihovýchodní Evropy „německé a ruské nebezpečí“ — jak to dokazuje další amerikanizovaný historik polského původu Oskar Halecki³ —, nýbrž hrozilo našim národům nebezpečí německé (nacistické) a na jihovýchodě Evropy pak italské.

Sovětské, polské, jugoslávské, československé a bulharské historikové reagují na

tyto západoněmecké pomluvy tím, že odhalují nacistické zločiny a plány na likvidaci slovanských národů za 2. světové války, vydávají a připravují práce o účasti, obětech a rozhodujícím podílu slovanských národů na porážce fašistického Německa, zjišťují a hodnotí projevy spolupráce slovanských národů v boji proti okupantům, líčí činnost Všeslovanského výboru v Moskvě a jeho poboček atd. Stručně lze shrnout výsledky těchto prací asi v tomto smyslu: K solidaritě a spolupráci slovanských národů a k jejich uznání vedoucí úlohy Sovětského svazu za 2. světové války došlo v podmínkách nacistické agrese a okupace. Na potřebu této solidarity a spolupráce slovanských národů se upozorňovalo už ve 30. letech našeho století.

K definitivnímu hodnocení „slovanské myšlenky“ v letech 1918—1938/39 bude ovšem třeba poznat nejen pěstování slovanofilství v jednotlivých slovanských zemích a v Sovětském svazu, ale bude třeba zároveň srovnávat jednotlivé projevy slovanofilství s charakterem oficiálních politických idejí a vztahů, dále kulturních styků atd. To předpokládá velmi rozsáhlou heuristiku archivů jednotlivých ministerstev zahraničních věcí a politického i kulturního tisku. Uvědomuji si, že k definitivnímu řešení vytčených otázek je třeba přistoupit nejen na základě zevrubné znalosti vývoje slovanské myšlenky před r. 1918, ale také na základě studia hospodářskosociálního i mezinárodně politického postavení slovanských národů po r. 1918. V tomto svém příspěvku mohu zatím odkázat v prvním případě na známé studie Z. Nejedlého a J. Švermy i na nejnovější výsledky diskuse bratislavské konference o úloze slovanské myšlenky v dějinách našich národů,⁴ v druhém případě pak na syntetická zpracování dějin Československa, Jugoslávie, Bulharska a Polska v období mezi dvěma světovými válkami.⁵ Ze společenské struktury jmenovaných států a z rozboru jejich hlavních vnitřních i vnějších otázek (rolnická a národnostní otázka, mezinárodní orientace) mohli bychom vysvětlit ty či ony projevy sporů mezi slovanskými státy (rozdílný charakter režimů v jednotlivých státech, rozdílná zahraniční politika, spory o území atd.) a souvislost propagace ideje slovanské solidarity v období 30. let s nebezpečím hitlerovské agrese.

Jak je zřejmé z rozvržení kapitol, volím v tomto příspěvku takový pracovní postup: V prvních dvou kapitolách podávám stručný nástin oficiálních politických vztahů mezi ČSR, Bulharskem, Polskem a Jugoslávií (I) a všímám si činnosti vzájemnostních slovanských spolků (II); v dalších dvou kapitolách líčím „slovanské programy“ u nás (III) či u sousedů (IV); v posledních dvou kapitolách pak pojednávám o vztazích Polska, Československa, Jugoslávie a Bulharska k Sovětskému svazu (V) a o postoji KSČ k ideji slovanské solidarity (VI). Na jiném místě pak chci pokračovat ve své práci i pro období druhé světové války.

Mohl jsem se zatím pokusit o vytčení hlavních problémů na základě neúplné heuristiky. Uvědomuji si dále, že používám terminologie (slovanství, slovanská ideologie, slovanská solidarita apod.), která vyžaduje přesnějšího vymezení obsahu, jak na to upozornil Frank Wollman již v roce 1947 ve Slovanském přehledu a jak se o tom hovořilo na konferencích v Bratislavě i v Opavě.

I.

Rozpad habsburské monarchie, svržení carismu v Rusku, porážka Německa a na druhé straně vznik Sovětského svazu — to vše způsobilo otřes celé světové soustavy kapitalismu v poválečných letech 1918—1920. Oslabení kapitalismu

bylo příznivé pro malé a potlačované národy, které bojovaly za svou svobodu a samostatnost. Nikdo v Evropě či v Americe nepředpokládal v r. 1914, že I. světová válka přinese tak dalekosáhlé změny na mapě Evropy, jaké byly uskutečněny v letech 1918—1922. Netřeba dnes dodávat, že k těmto změnám došlo v důsledku Říjnové revoluce a dalších revolučních výbuchů ve střední a jihovýchodní Evropě. Propagace práva na sebeurčení národů v programu a praxi bolševiků a jeho provádění v sovětském Rusku v letech 1917—1918 posílilo národně osvobozencká hnutí ve střední a jihovýchodní Evropě. O vzniku, resp. obnově či rozšíření Československa, Polska, Jugoslávie a také Rumunska bylo rozhodnuto vystoupením lidových mas v ulicích hlavních měst jednotlivých zemí jmenovaných států v průběhu léta a podzimu 1918. Na „mírovém jednání“ ve Versailles byl ve skutečnosti jen potvrzen — ač ne vždy ochotně — „fait accompli“. Nutno ovšem říci, že některé skupiny dohodových imperialistů přály po válce buržoazii národů střední a jihovýchodní Evropy a podporovaly jejich územní nároky proti poraženému Rakousku a Maďarsku — ještě více proti sovětskému Rusku —, neboť počítaly s tzv. „nástupnickými státy“ jako se svými „spojenci“ proti Sovětskému svazu nebo proti Německu.

Přes všechny tyto některé příznivé momenty mezinárodní situace nepřinesl rok 1918 bývalým potlačovaným a malým národům střední a jihovýchodní Evropy důsledné zabezpečení jejich samostatnosti. Vítězné dohodové velmoci totiž nemínily brát svá hesla o rovnoprávnosti malých národů doslova. Itálie uplatňovala nároky nejen proti poraženému Rakousku a Turecku, ale i proti Jugoslávii a Řecku. USA, Anglie a Francie sice neměly zájmu na výbojích ve střední a jihovýchodní Evropě, ale přece jen považovaly Pobaltí, Polsko a Československo, Podunají a Balkán za velmi důležité strategické pozice proti Sovětskému svazu či proti Německu (Francie). Buržoazie států střední a jihovýchodní Evropy zavlekly své národy do chomoutu dohodového imperialismu, či přesněji do té nebo oné skupiny, na něž se Dohoda brzy po válce rozpadla. Mezi USA, Anglií, Francií a Itálií vznikaly rozpory v různých otázkách. Každá z těchto velmocí sledovala při dělení válečné kořisti své vlastní imperialistické cíle.

Nepríznivé důsledky pro osvobozené národy střední a jihovýchodní Evropy měly rozpory dohodových imperialistů v otázce postoje k poraženému Německu. USA a Anglie měly společný zájem, aby nedopustily zesílení Francie a přílišné oslabení Německa. Vůbec postoj Západu k Německu dovolil postupně německým kapitalistům obnovu jejich militarismu. Německu byly ponechány dostatečně silné vojenské síly a zdroje k potlačení revolučního dělnického hnutí a k případnému boji proti Sovětskému svazu. Dohodoví spojenci ustoupili od původního úmyslu přirknout Polsku celé Horní Slezsko a dovolili německému vojsku setrvat ve slezských městech a v baltických zemích. Němečtí imperialisté pak smlouvy o odevzdání zbraní a o placení reparací: strašili Dohodu možností výbuchu a vítězství proletářské revoluce v Německu a slibovali účastnit se intervenčního tažení proti Sovětskému svazu. Zatímco oficiální německé kruhy nabízely svou účast na protisovětské intervenci důvěrně, začala hlásat malá skupina nacionalistů veřejně program nového pochodu na Východ. Později proslulý baltický Němec Alfred Rosenberg napsal v úvodníku *Völkischer Beobachter* 1. ledna 1921: „Hlavní je porazit ruskou armádu po druhé pod Tannebergem (Grunwald) a zahnat ji zpět do Ruska. To je výhradně dílo Němců

a bude to vlastně počátek našeho obrození. Armáda, která se přivalí zpět, bude nejkrutějším nepřítelem vlády rad.“¹

Francouzští imperialisté se sice pokusili prosadit tvrdou politiku v otázce placení reparací a začátkem ledna 1923 okupovali Porúří, ale již v příštím roce musili přijmout známý Dawesův plán, podle kterého byla Německu povolena mezinárodní půjčka na hospodářskou obnovu. A každým rokem se doprávalo Německu, totiž německým kapitalistům a militaristům „více slunce“: v Locarnu, Haagu — a ještě v roce 1938 v Mnichově!

Německý imperialismus pochopitelně nemohl hned po válce projevovat své útočné záměry vůči národům střední a jihovýchodní Evropy veřejně, ale musil se spokojit „jen“ s obhajobou svých hranic z r. 1914. Ohrožoval tedy nejdříve Polsko. Zároveň se mluvilo i o „sjednocení“ Německa s Rakouskem. Neoficiálně se pak pomýšlelo v Německu i na výboje proti Východu. Pangermánci dávali o sobě vědět. Jak si zaznamenal Masaryk v r. 1922, „v Německu i mírnější politické strany a směry odkazují německý národ na východ a jihovýchod . . . Slyšíme, že Němci mají být ‚Wortführer‘ a ‚Schwertführer‘ zemí mezi Severním mořem a Pacifikem . . .“²

Citovali jsme už projev nacisty Rosenberga z r. 1921. Nemusíme snad připomínat, že Adolf Hitler po svém nezdařeném puči v Mnichově r. 1923 začal psát smutně proslulý „Mein Kampf“. Ještě před nastolením své moci představil Hitler „konkrétně“ svou plánovanou „Ostpolitik“. Německo mělo pohltnout nejen Rakousko, ale západní Polsko, a „Českomoravskou pánev“. Tak měly být položeny „základy Velkého Německa“ s 80—100 mil. Němců, kolem něhož by se kupila soustava malých a středních vasalských států: pobaltské republiky, zbývající Polsko, Finsko, Maďarsko, Srbsko, Charvátsko, Rumunsko, Ukrajina a četné jihoruské a kavkazské státy. Slované měli být přisedlení nebo vyhlazeni, ostatní se měli stát nádeníky a otroky německé „panské rasy“.³ Již před r. 1933 různé organizace, jako např. „Verein für das Deutschtum im Auslande“, „Sudeten-deutsche Heimatsbund“ a jiné řídily iredentu německých národnostních menšin u nás, v Polsku, v Pobaltí a na Balkáně. Po Hitlerově nástupu se pak veřejně psávalo v různých „geopolitických“ a „historických“ studiích o novém Drang nach Osten — tajně se pak připravovaly plány vojenského tažení na východ.

Vyvíjela se tedy mezinárodní situace ve 30. letech nepříznivě pro slovanské národy. Buržoazie, která zvítězila v boji o moc v Československu, Polsku, Jugoslávii a Bulharsku v letech 1918—1920, nedovedla a vlastně ani nemohla vyřešit dřívější i nové sporné otázky mezi sebou, tím méně pak s neslovanskými sousedy. Hazardní nebo naopak slepě důvěřivá politika buržoazií slovanských národů v zahraničních vztazích ohrožovala samu existenci „nástupnických“ států.

Je sice pravda, že ve střední a jihovýchodní Evropě existovaly i po r. 1918 velmi složité národnostní poměry,⁴ které způsobovaly „objektivní potíže“. Avšak neurčitě a složitě etnografické hranice ve střední a jihovýchodní Evropě (prolínání Ukrajinců a Poláků, Poláků a Čechů, rozdělení Makedonie, problém německých a maďarských menšin) nebyly neřešitelné. A ještě méně sporné měly být vzájemné vztahy mezi příbuznými národy: mezi Srby a Charváty nebo mezi Čechy a Slováky. Vztahy mezi těmito národy či mezi dalšími národy a národnostními menšinami musily by se ovšem řešit na základě rovnoprávnosti národnostní i sociální, tak, aby nebylo utlačování Ukrajinců a Bělorusů v Polsku, aby česká buržoazie neodmítala uznat svébytnost Slováků a aby srbská buržoazie

neprováděla politiku centralizace ve státě na úkor Charvátů či Slovinců. Ne-respektování rovnoprávnosti — a jinak tomu pochopitelně ani nemohlo být v podmínkách buržoazních režimů ve střední a jihovýchodní Evropě — vedlo ke vzrůstu iredenty u druhých národů či národnostních menšin, jejichž reakční předáci pak hledali podporu u sousedních fašistických států (charvatská buržoazie v Itálii nebo v Maďarsku, slovenští luďáci v Polsku, ukrajinští nacionalisté v nacistickém Německu).

Rozdílné cíle buržoazii národů střední a jihovýchodní Evropy v mezinárodních vztazích (soupeřství o vedení střední a jihovýchodní Evropy), vyplývající z rozdílného třídního složení společnosti jednotlivých slovanských národů a z rozdílné struktury režimů, dále spory o území (mezi Polskem a Československem nebo mezi Jugoslávií a Bulharskem) — to vše takřka znemožňovalo uskutečnit oficiální přátelské mezistátní vztahy na základě rovnoprávnosti jednotlivých národů a s cílem vzájemné pomoci proti případnému nebezpečí agrese.

Mluvilo se sice hlavně u nás i jinde o přátelských vztazích mezi slovanskými státy, ale vedoucí činitelé v Československu, Polsku a Jugoslávii se cítili více svázáni se Západem než s jinými slovanskými národy. Masaryk psal v r. 1923 ve známém článku „Slované po válce“ (původně určeném pro *The Slavonic Review* a přeloženém do několika jazyků), že „slovanskí národové jsou odkázáni na vzájemnost s národy západními“ vzhledem k hospodářským vztahům i k národnostním menšinám uvnitř slovanských států. Hlavně pak Beneš dokazoval u nás v r. 1926 ve studii „Problémy slovanské politiky“, že „náš stát je dnes spjat tisíci pouty k západní Evropě, k Anglii, k Francii, Itálii, k sousedům . . .“⁵ Necitujeme tyto výroky snad z nějaké litošti nad opouštěním „slovanofilství“ české buržoazie v období po r. 1918. Po pravdě řečeno, tehdy po první světové válce se vyvíjela situace tak, že (z hlediska buržoazie!) nebylo příčin (nebezpečí německého imperialismu nebylo proti nám v prvých poválečných letech tak zjevné jako později) a vlastně ani možností (vzhledem k neslovanským národům střední a jihovýchodní Evropy i vzhledem k neslovanským národnostem uvnitř státu) pěstovat nějakou výlučnou „slovanskou politiku“ v zahraniční politice Československa, Polska, Jugoslávie a Bulharska.

Jak známo, došlo mezi Československem a Polskem dokonce i k válce v lednu 1919 (těšínská otázka!),⁶ ačkoliv si představitelé polské a československé buržoazní emigrace za první světové války slibovali spolupráci a dokonce i nadhazovali možnost vytvoření nějaké federace. Sblížení mezi Československem a Polskem nastávalo až od r. 1925, kdy se znovu vyskytly na obou stranách hlasy (ovšem ojedinelé) pro „celní unii“. Projevy za sbližení mezi Československem a Polskem trvaly však jen krátkou dobu. Na polské straně působily rušivé některé hlasy vládního tisku za polsko-maďarské „přátelství“ (s horthyovským Maďarskem!). Český tisk protestoval na přelomu 20.—30. let proti zájmu kراكovských časopisů o slovenské luďáky a polský tisk zase vytýkal československé veřejnosti její sympatie pro haličské Ukrajince. Ještě na jaře 1933 připravovala Praha spojeneckou smlouvu s Polskem a čekala se i návštěva ministra Becka. Koncem r. 1933 však přišla zpráva o jeduání Varšavy s Berlínem a na jaře 1934 byl uzavřen polsko-německý pakt. A znovu se začalo v polském tisku s „těšínskou otázkou“.⁷ Protičeskoslovenská agitace polského tisku byla předzvěstí agresivního postupu panského Polska v říjnu 1938.

Příznivěji se vyvíjely oficiální vztahy mezi Československem a Jugoslávií. Byly sice rozdíly v režimech, ale oba státy se shodovaly v zahraničně politické

linii, totiž v závislosti na francouzském imperialismu. Určité roztrpčení Jugoslávčů na čs. zahraniční politiku pro její uctivý postoj k Itálii (s níž vedla Jugoslávie spor o Terst a Rijeku) trvalo jen krátce a již v r. 1920 bylo uzavřeno spojení čs.-jugoslávské. Oficiální politické vztahy byly upevňovány i obchodními styky. Štěpán Radič jako ministerský předseda v r. 1928 dokonce uvažoval při meziparlamentních poradách i o celní unii a vyslovoval se vůbec pro hospodářskou i politickou součinnost střeoevropských států. Jugoslávské vládnoucí kruhy prohlašovaly spojení s Československem a své členství v Malé dohodě za nezvratitelný fakt ještě na začátku r. 1938, ale ve skutečnosti koketovaly již v polovině 30. let s fašistickou Itálií a hlavně s nacistickým Německem.

Poválečné vztahy Jugoslávie a Bulharska byly příliš poznamenány roztrpčením jugoslávského lidu proti věrolomnosti bulharské vlády za války a na druhé straně zase roztrpčením bulharské veřejnosti s řešením Makedonie, jejíž další část připadla po válce Jugoslávii. Na bulharsko-jugoslávských hranicích (ze strany Jugoslávie byly uzavřeny) vznikaly neustále konflikty, provokované makedonskými ilegálními organizacemi. První poválečná bulharská vláda Stambolijského usilovala o přátelské řešení vztahů s Jugoslávií a sám Stambolijskij mluvil také o možnosti unie mezi dvěma jihoslovanskými zeměmi. Znovu pak za vlády Ljapčeva (r. 1926) se psávalo v bulharském tisku o přátelských vztazích k Jugoslávii, ovšem za předpokladu, že se bude řešit makedonská otázka.

V Jugoslávii se začalo pohlížet v přátelském duchu na Bulharsko (máme na mysli oficiální vztahy) po nastolení Alexandrovj diktatury v r. 1929, ale užší styky byly navázány až hlavně v roce 1933, kdy došlo ke vzájemné návštěvě panovníků. O rok později byla podepsána obchodní dohoda a v lednu 1937 došlo k uzavření smlouvy o „věčném přátelství“. Avšak ani z jedné strany nebyla smlouva myšlena jako prostředek obrany proti pronikání německého (nacistického) vlivu na Balkán. Obě vlády naopak navazovaly styky s fašistickou Itálií a s nacistickým Německem. V Bulharsku pak právě v letech 1937 až 1938 byly provedeny některé akce s proturánskými a protislovanskými tendencemi.

Mohli jsme tu jen stručně naznačit politické vztahy mezi slovanskými státy — bez rozboru složitých třídních zájmů při provádění oficiální zahraniční politiky. Stručně lze říci, že v prvním desetiletí po válce hledaly buržoazie slovanských států zabezpečení svého panství v systému francouzsko-anglického imperialismu (československá hradní buržoazie věřila ve Francii až do roku 1938), ve třicátých letech však vedla je forma jejich režimů ke sblížení s hitlerovským Německem a s Mussoliniho Itálií.

Ještě méně se mohlo dařit „slovanství“ v obchodních vztazích. U nás Beneš otevřeně prohlásil, že to rozhodují především peníze a nikoli sympatie či antipatie. Československo, které bylo nejsilnější průmyslovou zemí mezi slovanskými státy, sice usilovalo o rozvinutí obchodních styků s Polskem, Jugoslávií a Bulharskem, ale jedině čs.-jugoslávské obchodní smlouvy byly poměrně dost rozsáhlé. Zpočátku bylo našim největším dovozcem a vývozcem Německo, jehož podíl (spolu s přístavy Hamburk a Brémy) na obratu čs. zahraničního obchodu dosahoval až 34 %. Po r. 1929 se tento podíl snižoval a činil v r. 1937 16 %. Vzrůstaly (ovšem jen relativně, neboť v důsledku světové hospodářské krize klesaly všude hodnoty zahraničního obchodu) podíly se Západem, jak to ostatně odpovídalo linii čs. zahraniční politiky. Předválečné spojení průmyslu

a obchodu českých zemí s polskými, maďarskými a jihoslovanskými zeměmi bývalé habsburské monarchie pokračovalo i po r. 1918 ve stycích Československa především s Rakouskem, dále s Maďarskem, Polskem, Rumunskem a Jugoslávií. Celkem se podílely všechny tyto nástupnické státy na obratu čs. zahraničního obchodu v prvních poválečných letech 33 %, v r. 1929 pak klesal tento podíl na 29 % a v r. 1937 na 19 %; klesal absolutní i relativní podíl Rakouska i Maďarska, kdežto podíly Jugoslávie i Rumunska se mírně zvýšily (z 3,8 % v r. 1924 na 4,9 % v r. 1936, respektive na 5,17 % v r. 1937).

Uvedená čísla pochopitelně sama o sobě nevystihují rozsah a význam obchodních styků Československa s ostatními slovanskými či jinými státy. Je tu třeba brát v úvahu velikost jednotlivých států, jejich strukturu, tradici zahraničního obchodu apod. Bylo by třeba rovněž uvést vzájemné podíly slovanských států na vývozu a zvláště na dovozu. Např. v jugoslávském dovozu figurovalo Československo ve 20. letech na předním místě podílem 17–20 % (soupeřilo s Itálií a s Rakouskem), kdežto na jugoslávském vývozu se podílelo Československo jen 11 % a zaostávalo tak za Itálií (26–28 %). Podíl Československa na obratu bulharského zahraničního obchodu se pohyboval zpočátku mezi 5–7 % (v bulharském dovozu zaujímal Československo v r. 1924 7. místo, v r. 1929 3. místo), ve 30. letech však klesal. Rovněž vzájemné podíly Československa a Polska v obratu zahraničního obchodu klesaly z 5–6 % v r. 1929 na 2–3 % v r. 1937. V Polsku, v Jugoslávii a zejména v Bulharsku převládl do r. 1938 v zahraničním obchodě vliv Německa.

U nás se sice několikrát propagovala potřeba hospodářské spolupráce mezi slovanskými státy, mimo jiné i národně demokratickým heslem „svůj k svému!“ A. Pimper v brožuře „O nacionalismu a novém slovanství“ (r. 1931) doporučoval větší účast čs. kapitálu v Jugoslávii, Polsku a Bulharsku. I později se věřilo „ve vedoucí roli“ v obchodních stycích Československa se slovanskými státy.⁸ Ale ani jako před válkou, tím méně v období mezi dvěma světovými válkami, nebrala česká buržoazie zřetel na „slovanství“ ve svém obchodním, průmyslovém a finančním podnikání.

Príznivější situace vznikala v kulturních stycích mezi slovanskými státy. Tu se více uplatňovala iniciativa dávných i nových slovanofilů a rovněž oficiální vlády víceméně doporučovaly nebo alespoň nebránily pěstovat v různých vzájemnostních spolecích „slovanskou myšlenku“.

II.

V období mezi dvěma světovými válkami bylo u nás i jinde založeno mnoho vzájemnostních slovanských spolků.

O navázání přátelství s Jugoslávií usilovala u nás „Jihoslovanská komise“, utvořená v Praze v březnu 1919. Skupina předválečných srbofilů, která měla blízko k ministerstvu zahraničních věcí, zahájila na jaře 1919 kampaň za podporu jugoslávských nároků na Terst i Jadran a za vytvoření koridoru mezi ČSR a Jugoslávií (někteří čeští nacionalisté tehdy dokazovali i „slovanskost“ Vídně!), organizovala dále zájezd čs. novinářů a politických činitelů do Jugoslávie a vítala zase u nás jugoslávské novináře. Sloučením se společenským klubem „Jugoslávie“ vznikla pak v lednu 1921 „Československo-jugoslávská liga“, která se snažila šířit vzájemné poznání o životě jižních či našich slovanských národů a usilovala o rozsvětlení kulturních styků. Československo-jugoslávská liga měla

hned na počátku poměrně širokou členskou základnu, když se zakládaly její pobočky i mimo Prahu (celkem 11 poboček v r. 1928). Předsedou ústředního výboru Čs.-jugoslávské ligy byl ministr Hodža, sekretářem Ripka.

Také „Jugoslavencko-Čehoslovačka Liga“ (s četnými pobočkami, nebo i samostatnými spolky podobného názvu) v Bělehradě vyvíjela podobnou činnost. Obě strany se snažily o to, aby byla uzavřena kulturní dohoda mezi Československem a Jugoslávií (podařilo se to v r. 1930), pořádaly společné mezistátní porady (na nichž projednávané připravované kulturní deklarace, studentská stipendia, divadelní zájezdy, překlady literatur, rozšíření cestovního ruchu a také problémy hospodářské spolupráce) a vyhlášovaly podporu oficiální zahraniční politice svých států (orientace na Malou dohodu a na Francii). S uznáním lze hodnotit činnost některých jugoslávských lig v letech 1937—1938, kdy mimo jiné i z jejich podnětů byly pořádány v mnoha jugoslávských městech projevy sympatií a věrnosti Československu.⁴

Důležitý význam měla či přesněji mohla mít činnost našich československo-polských klubů, resp. polsko-čs. společností v Polsku. Už před válkou pracoval v Praze Společenský klub česko-polský (založen r. 1909) s úkolem pěstovat vzájemnost společenskou a kulturní, šířit u nás znalost polských dějin a rovněž i poznávat současný polský život. Spolek byl obnoven v r. 1922, kdy byl v Praze založen i Akademický spolek přátel Polska. Československo-polský klub pořádal různé hudební a literární večery, hostil polské učence a spisovatele, zaváděl jazykové kursy, organizoval zájezdy do Polska atd. Pod názvem Československo-polská společnost byly založeny pobočky na některých venkovských místech, když už předtím se ustavily v Brně, Bratislavě a Mor. Ostravě samostatně čs.-polské kluby. V činnosti Československo-polské společnosti a jejich poboček se navazovalo na polonofilství starší generace.

Rovněž v Polsku byla síť polsko-československých společností (Towarzystwo Polsko-Czechosłowackie) dosti široká. Zpočátku (1924—1925) vyvíjely samostatnou činnost polsko-československé spolky v Krakově, Poznani, Varšavě a Lvově, později i v dalších místech. V r. 1935 bylo v Polsku celkem 13 polsko-československých společností (a ustavil se další značný počet polsko-československých „kólek“ na vysokých školách a na gymnasiích), které byly řízeny ústředním výborem (Komitet Porozumiewawczy Towarzystw Polsko-Czechosłowackich).

Podobně jako čs.-jugoslávské ligy usilovaly i čs.-polské společnosti v obou zemích o prohloubení kulturní spolupráce na základě mezistátní kulturní dohody, k jejímuž uzavření dávaly několikrát podnět. V obou zemích informovaly slovanské žurnály (u nás Slovanský přehled, v Polsku zase Ruch Słowiański) o kulturním životě v sousedních zemích. Zdá se, že větší úspěchy měly osobní styky. Na polské straně to byli zejména ing. K. Kierski (dlouholetý předseda poznaňské Polsko-československé společnosti), dále dr. J. Kurnatowski (polský publicista, předseda společnosti Słowiańskie Towarzystwo Kultury i Sztuki ve Varšavě) a jiní. Od druhé poloviny dvacátých let jsme vítali u nás a Poláci zase u nich mnoho významných kulturních hostů. Příznivé byly podmínky i pro hromadné výpravy (podobně jako do Jugoslávie); na poznaňskou výpravu v květnu 1931 vydaly polské konsuláty v Československu na 30.000 víz pro čs. občany!

Zhoršení politických vztahů po r. 1933 mělo pochopitelně vliv i na činnost polsko-československých společností. Ale v Poznani vzdor všem nepřiznivým

podmínkám vydrželi s činností až do r. 1939.² V Poznani se vůbec cítila více potřeba a nutnost společného postupu Polska s Československem proti hrozcímu nebezpečí ze sousedního nacistického Německa. Z poznaňského prostředí se ozývaly časté hlasy i pro polsko-čs. unii (jejímž stoupencem byl již zmíněný Kierski).

U nás pokračovaly čs.-polské kluby v Praze a v Brně až do r. 1938. Dokonce i v Mor. Ostravě se udržel Čs.-polský klub i po r. 1934, kdy z jeho řad vystoupili členové polského konsulátu a někteří další těšínští Poláci.

Trochu se u nás opozdilo zakládání podobných spolků pro čs.-bulharskou vzájemnost. Kdežto v Sofii byla ustavena Bulharsko-československá vzájemnost už v r. 1919, sešla se v Praze obdobná Československo-bulharská vzájemnost až v r. 1924. Ovšem už předtím propagoval bulharofilství známý národně demokratický publicista V. Sís, a to v duchu kramářovského předválečného neoslavismu. Zatímco náš lid nadšeně vítal slavné Záříjové povstání (1923) bulharských rolníků a dělníků a pak protestoval proti masovému teroru bulharské fašistické kliky, oslavoval V. Sís v knize *Nový Balkán* (1924) bulharskou protidemokratickou a fašistickou vládu. A tento Sís byl jednatelem zmíněné Československo-bulharské vzájemnosti (členy výboru byli také tajemník Svazu čs. průmyslníků a dva ředitelé Pragohanky).

Vzájemnostní čs.-bulharské, resp. bulharsko-československé spolky (u nás neměly takové rozšíření jako čs.-jugoslávské nebo čs.-polské společnosti) sice usilovaly o poznání života našich národů a rozvíjely kulturní spolupráci, ale byly příliš poznamenaný reakční buržoazní ideologií. Je to zřejmé i na obnoveném (od r. 1934) čtvrtletníku Československo-bulharské vzájemnosti („Časopis pro kulturu a hospodářství“).³ V Bulharsku se nepodařilo obnovit podobný časopis, ačkoli po ustavení Čs.-bulharské tiskové dohody v r. 1935 a po jejím zasedání v Praze i v Sofii vzrůstala kulturní spolupráce mezi ČSR a Bulharskem. Slova zpravodaje Slovanického přehledu o průběhu II. konference Bulharsko-československé tiskové dohody v Sofii v září 1936 o tom, že „v Bulharsku narazí hitlerovská propaganda na značný odpor a setká se s nezdarem“,⁴ byla více zbožným přáním na československé straně než reálnou skutečností.

Podobné vzájemnostní spolky byly zakládány i mezi ostatními slovanskými státy. Překvapující je silný zájem bulharské veřejnosti o život slovanských národů. V Sofii obnovila svou předválečnou činnost „Slavjanska beseda“ (založená z české iniciativy v r. 1880). Rozsáhlá byla činnost rovněž obnoveného předválečného „Slavjanského družstva“, které mělo v r. 1923 přes 3000 členů a vydávalo čtvrtletník (později 2× ročně) „Slavjanski Glas“ v nákladě 3600 výtisků! Vůbec je překvapující počet různých slovanofilských periodik i nepravidelných sborníků. Ze slovanských společností kromě Bulharsko-čs. vzájemnosti působily v Sofii už od roku 1919 Bulharsko-polský spolek (který vydával 3× do roka *Polsko-Balgarski Pregled*), Sdružení pro kulturní sjednocení mladých Slovanů od r. 1921 (které se pokusilo vydávat v r. 1927 i časopis *Slavjansko ognišče*), dále Bulharsko-ukrajinský spolek, Svaz slovanských spolků (jako jakýsi ústřední orgán) a konečně před r. 1937 i Bulharsko-jugoslávská liga.

V Jugoslávii bylo dosti značné porozumění pro činnost vzájemnostních slovanských spolků hned po r. 1918. Prvně se začalo pěstovat přátelství s Československem, pak byla založena (r. 1922) „Jugoslávsko-polská společnost“ v Záhřebu, navazující na předválečné „Poljsko kolo“. V r. 1924 vznikla rovněž v Záhřebu „Jednota slovanských spolků“. V Lublani obnovili v r. 1922 předvá-

lečný „Slavenski klub“. V r. 1933 se ustavila „Jugoslovensko-bugarska liga“, která vydávala pravidelně vycházející Jugoslovensko-bugarski pregled.

I v Polsku byly zakládány vzájemnostní spolky s Jugoslávií a Bulharskem. V r. 1922 se ustavilo ve Varšavě „Słowiańskie Towarzystwo Kultury i Sztuki“, v jehož čele stála poměrně uzká skupina osob z vysokoškolského a kulturního prostředí. Pořádaly se různé kulturní besedy, přednášky atd. Z řad této společnosti se ozvalo i vážné upozornění na nebezpečí růstu německého a maďarského revanšismu proti slovanským národům.⁵ „Związek Wszechsłowiański“ z r. 1933, který měl blízko k vládě, chtěl šířit vědomí slovanské jednoty, ovšem z pozic „zájmů polského národa“. Kulturní ráz mělo „Słowiańskie Towarzystwo Literatów“, založené začátkem r. 1934 ve Varšavě.

Také v Československu byly zakládány vedle čs.-jugoslávských lig, čs.-polských společností a čs.-bulharských vzájemností i další „slovanské spolky“ nebo „slovanské výbory“ jako koordinační orgány činnosti jednotlivých vzájemnostních spolků. Pozornosti zasluhuje „Slovanský studentský vysokoškolský svaz“ (založený v Praze 1922), který usiloval o zahraniční slovanskou spolupráci. Průběh prvního všeslovanského studentského (středoškolského) sjezdu v Bělehradě v r. 1930, navštíveného mimořádně početnou výpravou z Československa a slušně i z Polska, byl celkově příznivě hodnocen na stránkách Slovanského přehledu, avšak různé podniky studentské mládeže s hesly o „Panslávii“ (např. bratislavský „Mladý Slovan“, mesačník pre šírenie, zvelabovanie a prehlbovanie myšlienky všeslovanskej — duben 1934) a „Všeslovanstvom k Panevropě“ byly poznamenány nereálným pohledem na skutečnost.

Když už hovoříme o studentech, je třeba kladně hodnotit jejich snahu získávat a zaopatřovat stipendia ve slovanských státech, vzájemně se navštěvovat atd. Oficiální ministerské kruhy totiž nejevily velkou ochotu podporovat u nás studium zahraničních slovanských posluchačů. Ačkoli před válkou a ještě v prvních poválečných letech studovalo v Praze hodně jugoslávských i bulharských (po válce i polských) studentů, klesal jejich počet na čs. technikách od školního roku 1924—25 velmi rapidně; slovanští studenti musili u nás platit různé taxy jako „cizinci“. Za to se naše ministerstvo školství ukázalo štedré vůči ruským a ukrajinským studentům-emigrantům, ačkoli se jednalo v četných případech o nežádoucí cizince. Naproti tomu polští (polské i ukrajinské nebo židovské národnosti) a bulharští levicoví studenti, kteří rovněž představovali emigraci u nás, byli odkázáni jen na sebe,⁶ respektive na podporu naší demokratické veřejnosti. Členové protifašistických organizací bulharských studentů u nás za předmnichovské republiky usnadňovali našemu lidu pravdivé poznání tehdejšího Bulharska a tak přispívali k utužování skutečného česko-bulharského přátelství.

Připomeňme konečně ještě „nestranické“ organizace, které u nás i jinde pěstovaly „všeslovanství“. Po „Svazu slovanského sokolstva“ založili podobný „Slovanský svaz“ také skauti, později se přidali hasiči a turisté, na své předválečné „slovanské kongresy“ chtěli navázat novináři, hlásili se divadelníci, učitelé, lékaři, inženýři, botanici atd. Odhaduje se, že u nás vzniklo do r. 1934 na 30 podobných „všeslovanských svazů“.⁷ Většinou se však jednalo především o společenské styky bez většího politického či alespoň kulturního významu.

Hodnocení významu všech uvedených slovanských spolků by vyžadovalo podrobnějších znalostí nejen činnosti samých spolků, ale vůbec kulturních vztahů mezi jednotlivými slovanskými státy či národy. Zmíněné slovanské společnosti představují totiž především nebo v podstatě buržoazní linii (ovšem ne ofi-

ciální) kulturních mezislovanských vztahů. Bylo by však křivdou, kdybychom popírali, že se i v těchto spolcích či prostřednictvím těchto organizací provozovala i praktická a užitečná kulturní vzájemnost. Mnohokrát přece vycházely z řad těchto vzájemnostních spolků podněty k vyhlášení hesel o společném postupu slovanských národů proti společnému nebezpečí — hitlerovskému Německu.

*

Poznali jsme tu především oficiální či polooficiální kulturní vztahy. Není však pochyb o tom, že daleko významnější byly kulturní styky demokratických sil slovanských národů, jak o tom zatím víme více o Čechách a Bulharech nebo o Čechách a Polácích. Vylíčení těchto styků, v nichž by se v období druhé poloviny 30. let jistě našlo i několik dokladů o společných zájmech slovanských národů v boji proti fašismu a proti nebezpečí zahraniční agrese, překračuje rozsah našeho příspěvku i možnosti autora.

III.

V období mezi dvěma světovými válkami sice nevznikl u nás ani nikde jinde žádný nový „slavismus“, ale pokusů o formulaci stavu a úkolů „slovanské politiky“ bylo dost. U nás proslul se svým reakčním slovanstvím národně demokratický politik Karel Kramář, který si v letech 1918—1919 představoval, že se tzv. čs. legie v Rusku (na Sibiři) vrátí do Československa „s vlajícími prapory“ přes Moskvu, kde svrhnou vládu sovětů a nastolí starý režim. Kramář vytýkal československé politice (Benešovi) „nevědek k Rusku“ a vyhrožoval, že „budoucí Rusko“ (pro něž Kramář vypracoval i návrh ústavy!) prý na to sotva zapomene. Až do své smrti (1937) věřil Kramář, že bude obnoveno „slovanské“ Rusko, a proto při každé příležitosti bránil své reakční rusofilské pojetí „slovanské politiky“ a vyhrožoval, že „obnovené Rusko“ stihne nepřízní Čechoslováky za to, že nebyla přijata Kramářova taktika boje čs. legií v Rusku proti bolševikům. Kramář opravdu věřil do poslední chvíle svého života v uskutečnění „společného našeho ideálu sjednoceného Slovanstva“.¹

Ale ani „slovanství“ nezabránilo Kramářovi, aby neobdivoval italský fašismus a nezapojil svou stranu do fašistického „Národního sjednocení“. Ve svém protikomunistickém a protisovětském zaujetí byl ochoten uznat i nacistické Německo, s jehož „součinností“ (a ovšem i s Itálií) chtěl počítat při „novém uspořádání“ střední Evropy.²

Ze všech čs. politických stran právě národní demokraté nejvíce pěstovali „slovanství“. „Slovanskou politikou“ chtěli si národní demokraté zabezpečit a upevnit politické pozice v české společnosti. Kramářovci stáli v čele „Československé jednoty“, založené v Praze 1919, jejímž hlavním úkolem bylo spolupracovat s ruskými emigranty. Velký hluk nadělala „Všeslovanská společnost“ (založená r. 1920), která v duchu kramářovské „slovanské ideologie“ prohlašovala za svůj cíl vybudování „Svazu slovanských národů“. V časopise „Staroslovan“ a ve svém „Všeslovanském věstníku“ podnikala zmíněná Všeslovanská společnost různé akce proti uznání Sovětského svazu československou vládou. Uzavření spojenecké smlouvy Československa se Sovětským svazem nazval Kramář „slovanskou zradou“. Kramářovské nereálné a reakční slovanství je leckdy zřejmé i v různých „slovanských besedách“, „slovanských výborech“

(které se ustavovaly ve 30. letech i mimo Prahu) a také v některých akcích studentů.

Z okruhu národně demokratické strany většinou vycházely podněty k vydávání speciálních „slovanských“ časopisů v letech 1933—1935, v nichž sice nebyla vždy zřetelná kramářovská reakční linie slovanofilství, ale které obsahovaly naprosto nereálné názory na „praktickou slovanskou politiku“. Obrázkový „Slovanský obzor“, „Pochodeň Slovanstva“, „Slovanská spolupráce“, či „Slovanská revue“, většinou brzy zanikly. Publicisté tzv. republikánského slovanství (viz o tom dále) se vcelku oprávněně posmívali různým „slovanským hračkám“, jakými byly např. výzvy mladoboleslavského „Slovanského sdružení“ k zakládání „slovanských výborů“ v každé obci a k uspořádání sjezdu zástupců těchto výborů.

„Slovanstvím“ se chtěly živit také opoziční skupiny v sociální demokracii a hlavně v socialistické straně, které založily v r. 1920 odštěpené frakce: stranu „pokrokových socialistů“ (Modráček—Hudec) a „slovanskou stranu sociální a národně sociální opozice“ (Choc). Obě skupiny nazvaly své časopisy „slovanský“, a sice pravičáci vydávali „Slavii“ (vycházela od 28. III. do 16. V. 1920) a národní socialisté tiskli týdeník „Slovan“ (15. V. 1920—1924). Prvý časopis (deník) chtěl u nás „povzbuzovat smysl pro slovanskou politiku“ a „zabezpečovat samostatnost naši jen v těsném svazku se Slovanstvem“. „Slovan“ projevil sice delší životaschopnost, ale vlastním slovanským problémům věnoval malou pozornost. Oba zmíněné časopisy pomlouvaly Sovětský svaz, v němž viděly „úhlavního nepřítele“ slovanských národů. A podobně jako národní demokraté vystupovali i národně sociální opozičníci ve „Slovanu“ za podporu reakční ruské emigrace. Čechové a Jihoslované jsou prý předurčení pomáhat Rusům a „novému Rusku“. Vůbec Československu měla příslušet vůdčí úloha ve „slovanské“ Malé dohodě, v které by „Slovan“ rád viděl i Bulharsko.³

Takové protisovětské „slovanství“ konec konců pěstovala i oficiální čs. vláda ve své zahraniční politice. Masaryk a Beneš vlastně vůbec „slovanskou politiku“ odmítali jako nereálnou v nových podmínkách Československa a ostatních slovanských států. Masaryk ve svém známém článku „Slované po válce“ vysvětlil „reálné slovanství“ takto: „Humanitní program (Kollárovy slovanské vzájemnosti) bude uskutečněn Spojenými státy Evropy a slovanští národové přispějí svou vzájemností ke spojení evropských států.“ Takový názor — že Evropu čeká spojení všech států — zastával i Beneš, který ve funkci ministerstva zahraničních věcí byl přinucen v letech 1919—1925 i později vyslovovat se o „slovanské politice“. Učinil tak zejména ve známé studii „Problémy slovanské politiky“, jež vycházela na pokračování ve „Slovanském přehledu“ v letech 1925 až 1926.

Tato Benešova studie se pokouší v první části o stručné dějiny slovanské vzájemnosti či slovanské politiky od Kollára počínaje, přičemž hlavní pozornost byla věnována předválečnému neoslavismu. Z přehledu chyb a nedostatků minulých slovanských programů (austroslavismus, panrusismus, neoslavismus) a z poválečného stavu vzájemných vztahů (neshod) mezi slovanskými národy nebo uvnitř slovanských států vyvozoval Beneš tento program československé „slovanské politiky“: Společně postupovat a dohodnout se tam, kde jsou zájmy totožné. Prosazovat vzájemnou benevolenci v neutrálních otázkách. Nevměšovat se do věcí sporných mezi jinými slovanskými národy. Projevovat dobrou vůli a vystupovat otevřeně v politické praxi. — To byly jistě správné zásady a lze

souhlasit i s Benešovým odmítáním „fantastických slovanských nápadů a plánů“ (Kramářových). Ovšem Benešův požadavek „reálného pohledu“ na slovanskou politiku a jeho nabádání k „rezervě“ při hlásání slovanství mířilo vůbec proti všem kritikám československé zahraniční politiky, kterou Beneš vedl v intencích francouzského imperialismu. Jako ministr zahraničních věcí musil prý Beneš napravovat „neprozřetelné agitace“ se „slovanským souručenstvím“. Slovanství by proto mělo být — říká Beneš — naprosto nepolitické, jeho oblastí budíž věda, literatura a umění (ale i tu říká Beneš výslovně, že tyto vztahy a styky má a musí mít Československo také s Francií a s anglosaským světem). I při hospodářské spolupráci mezi slovanskými státy musí prý převládat realistický pohled, neboť tu jde o peníze a na city či na bratrství se nedá počítat — zdůraznil Beneš.

Z formulací Benešova závěru je zřejmé, že jeho „problémy slovanské politiky“ odpovídaly nejen na politickou licitaci národních demokratů a agrárníků s ideou slovanské vzájemnosti, ale mířily i proti lidovému rusofilství. Beneš totiž zároveň dokazoval, že již není třeba počítat s Ruskem jako „protektorem Slovanů“, neboť prý ani dnešní ani „budoucí Rusko“ se nebude zajímat o střední Evropu a o Balkán (to bylo zbožné přání západních imperialistů). Zatímco Masaryk přece jen ve zmíněném článku „Slované po válce“ upozorňoval na možnost sblížení a spojení slovanských národů proti případné německé agresi, odmítal Beneš „každé slovanské souručenství, které buď přímo nebo ve svých důsledcích by se měnilo v prostý rusism a rusofilství“. Měl tedy pravdu Zdeněk Nejedlý, když upozorňoval na protisovětské cíle Benešova článku „Slované a západní Evropa“ (z roku 1923) a když zjišťoval, že rozdíl mezi Kramářovou a Benešovou „slovanskou politikou“ spočívá jen v „nešikovnosti“ (Kramář) a „rafinovanosti“ (Beneš).⁴

Masarykovy a Benešovy formulace „slovanské politiky“ byly nazývány „republikánským slovanstvím“ (pozdější termín J. Slavíka), nebo i „reálným slovanstvím“ (které mělo být předpokladem či součástí programu Masarykovy „demokratické nové Evropy“). Avšak ani toto republikánské slovanství nebylo ve vztahu k Sovětskému svazu „reálné“ až do začátku 30. let.

Československé buržoazní strany se ve svých programech po roce 1918 shodovaly v antibolševismu a v antisovětiismu, přičemž se bojovalo proti sovětskému Rusku mimo jiné i „slovanstvím“. Činili tak i agrárníci, kteří si dokonce vytvořili již ve 20. letech „Svaz slovanských agrárníků“, ve kterém se sdružovali jugoslávští, polští a českoslovenští agrárníci při mezinárodním agrárním byru. Agrární mládež konala i několik „všeslovanských kongresů“ (první již v r. 1921), na nichž se vyhlášovaly rezoluce o spolupráci v zemědělské výrobě, v obchodu, družstevnictví apod. Rezoluce a vůbec sjezdy neměly však efektivních výsledků. Střížnosti Poláků, Bulharů a také Jugoslávčů na čs. zahraniční politiku měly svůj podklad právě v rozporech zájmů čs. průmyslové buržoazie a agrární buržoazie ostatních slovanských států. Ani „slovanské společenství na podkladě agrarismu“ nemohlo být úspěšné.

Hlavním ideologem „slovanského agrárního demokratismu“ byl Slovák Milan Hodža, který v několika článcích v deníku Slovenská politika v letech 1920 až 1925 dokazoval, že ani dělníci na čele s komunisty, ani národovci se svým nacionalismem, ani klerikálové s katolictvím nemají předpoklady stanout v čele poválečného slovanského hnutí. Byl prý to vždy sedlák a ne dělník, který tvořil morální sílu národa. Agrární strana dokázala sladit zájmy svých českých a slo-

venských příslušníků a tak jediné s agrarismem lze počítat bez obav při sjednocování slovanských národů, které jsou ještě převážně agrární.⁵

Nebylo náhodné, že právě na Slovensku vznikl tento agrární „slovanský program“. Samo Slovensko bylo přece vysloveně agrární zemí; ale ještě větší význam měla tu silná tradice slovanofilství. Pravda, po válce převládalo jak u bývalých národnářů (se střediskem v Martině), tak i u hlasitů zklamání z porážky carského Ruska a z provedení proletářské revoluce. „Rusko, storočná pýcha a nádeja naša . . . leží dnes bezmocné.“ Tak můžeme číst ve Slovenském deníku v r. 1919. Atmosféra zklamání vedla dokonce až k úplnému nezájmu o Rusko a k ignorování ruské literatury. Po r. 1921 je zřejmý ve slovenských listech nový zájem o Rusko a o slovanství.⁶ Začalo se věřit (když přišly zprávy o Nové ekonomické politice), že se opět obnoví nějaké „konstituční“ (rozuměj kapitalistické!) Rusko, které nedá Slováky utlačovat — od Čechů! Sprádkaly se dokonce i utopistické sny o „Spojených státech evropských“. I slovenští katolíci si vytyčovali úkoly „slovanské vzájemnosti“ ve svém úsilí za „slovanské unionistické hnutí“. Tato myšlenka spojujela slovenské katolíky s moravskými klerikály, kteří ještě ve 30. letech hlásali „cyrilometodějské slovanství“.⁷

Stručně lze říci, že u nás každá politická skupina měla ve svém programu více nebo méně místa pro „slovanskou politiku“, myšlenou více pro vnitřně politický život. „Slovanstvím“ se chtěly buržoazní strany vtírat v přízeň lidu a mělo se tak paralizovat rozšiřování revolučního rusofilství, resp. sovětofilství.⁸

Představené „slovanské programy“ jsou jasně reakční ideologické a politické koncepce. Poněkud složitější bude naše hodnocení činnosti Adolfa Černého a jeho „Slovanského přehledu“, znovu vydávaného od r. 1925. Černý patřil politicky k „Hradu“. Celá jeho předválečná i poválečná činnost v pečlivě vydávaném „Slovanském přehledu“ má nepochybně některé objektivně pokrokové znaky. Černý a jeho spolupracovníci přispěli k poznání soudobých poměrů v Polsku, Jugoslávii a Bulharsku. Nelze ovšem zapřít, že i ve Slovanském přehledu byly velmi zřetelné protisovětské tendence (referáty J. Slavíka).

Vyskytovaly se u nás také pochybnosti o smyslu „slovanské politiky“ a vůbec o slovanské vzájemnosti. Zatímco Beneš odmítal slovanství skrytě, jiní méně významní publicisté vyvozovali z politického vývoje Polska a Bulharska zásadní skepci o možnosti slovanské spolupráce.⁹ Těžko je nám rovněž posoudit, *jak byla přijímána idea slovanské vzájemnosti, resp. spolupráce Československa s Jugoslávií, Bulharskem a Polskem v lidových masách*. Na jedné straně známe ve 30. letech čísla o velkém počtu přednášek, které se zabývaly slovanskými problémy, na druhé straně však čteme i o neúspěšných pokusech vydávat „slovanské časopisy“. Ještě v r. 1935 si stěžovali hradní publicisté na malý zájem naší veřejnosti o odborné časopisy, referující o slovanské problematice. Srovnejme nyní tyto stížnosti A. Mágra v Prager Presse a J. Slavíka v Sobotě s touto poznámkou Slovanského přehledu z r. 1936 o „patrném růstu spolupracovníků a odběratelů žurnálu Praha—Moskva (vydávala Společnost pro kulturní a hospodářské styky s SSSR), kterým zřejmě nevadí, jestliže je život v SSSR líčen se stálým obdivem“; Slovanský přehled si byl rovněž vědom „ještě většího vzrůstu obliby a rozšíření konkurenčního časopisu Světa sovětů“.¹⁰ Nebude jistě zapotřebí obsáhlého komentáře k této konfrontaci stesků „republikánských Slovanů“ s údajem o růstu odběratelů časopisů Praha—Moskva a Světa sovětů. Tyto dva časopisy totiž burcovaly proti zahraničnímu i domácímu fašismu a usilovaly

o vytvoření nejširší fronty boje všech demokratických sil jak slovanských států, tak i revolučních sil ostatních národů na čele se Sovětským svazem.

V letech 1935—1938 uvědomují si „republikánští Slované“ nebezpečí, hrozící slovanským národům od fašistického Německa. Jan Slavík v řadě článků v kulturně politických časopisech a nakonec i v samostatné brožurce „Německý postup proti Slovanům a jeho sudetský agent“ (1938) upozorňoval na cíle nacistického pangermánství a hodnotil dokonce kladně vystupování Sovětského svazu proti novodobému nacistickému Drang nach Osten.

Seriál Slavíkových článků ve Slovanském přehledu v roce 1938⁴¹ patří nepochybně k těm publicistickým projevům československého slovanofilství, v nichž byly vysloveny vážnější úvahy o smyslu a potřebě slovanské vzájemnosti jako obranného a burcujícího hesla proti nebezpečí agrese nacistického Německa. Slavík ve zmíněných člancích reagoval především na časopisecké diskuse o „slovanství“, které se objevovaly u nás od jara 1938, kdy došlo k anšlusu Rakouska. Některým příliš důvěřivým slovanofilům a hlavně pak příliš skeptickým posuzovatelům „slovanské spolupráce“ vysvětloval Slavík *třídní momenty*, které vedly Polsko ke sblížení s Německem a k jeho protičeskoslovenskému postoji. Slavík správně odmítal projevy zklamání těch pěstitelů slovanské vzájemnosti, kteří chápali slovanství jako důsledek jazykové příbuznosti slovanských národů, i těch posměvačných skeptiků, kteří prohlašovali ideu slovanské vzájemnosti za chimérický výklad romantických snů. Věděl, že je marné napomínat Poláky či Bulhary „ke slovanské svornosti“; šlo přece nikoliv o národy vůbec, ale o společenské třídy, šlo o antagonismus mezi polskými vládnoucími třídami (které ustavily fašistický režim) a sovětským Ruskem, resp. i buržoazně demokratickým Československem. Slavík věřil, že i v Polsku nakonec prohlédnou, že „říše Stalinova je pro kterýkoliv slovanský národ méně nebezpečná než říše Hitlerova“ a že vývoj v Sovětském svazu dovolí a „nakonec přinutí Slovanů k vytvoření jednotné fronty“ proti nebezpečí nacistického Drang nach Osten.

Bohužel uskutečnění této jednotné fronty boje proti fašismu předcházela naše mnichovská tragédie a 15. březen 1939, polská porážka v září 1939 a zákeřné vpády nacistických vojsk do Jugoslávie v dubnu 1941 a do Sovětského svazu v červnu 1941. Třeba však říci, že Slavík vyslovil citovanou prognosu nerad. Sám několikrát pochyboval o upřímnosti zájmu Sovětského svazu o Československo a po září 1938 napomáhal rozšiřovat pomluvy, že prý Sovětský svaz nemínil Československu pomoci.

IV.

Neměli jsme zatím možnost podniknout širší průzkum o polském, jugoslávském a bulharském slovanofilství. Podle zpráv našeho Slovanského přehledu a z dostupných u nás čísel polského časopisu „Ruch Słowiański“ a z bulharského periodika „Slavjanski Glas“ nebo z jugoslávského „Sveslovenstva“ lze však přece jen poznat některé základní projevy o „slovanské spolupráci“ v ostatních slovanských zemích po r. 1918. Podobně jako u nás doporučovala i buržoazie v Polsku (pokud se tam ve vládnoucích kruzích vůbec nějaké slovanství pěstovalo), v Jugoslávii a v Bulharsku tu či onu „všeslovanskou politiku“, která se chápala jako vhodný prostředek protisovětské agitace. Podobně jako u nás byla povolena také v Jugoslávii, v Bulharsku a částečně i v Polsku činnost ruské emigrace, která se utěšovala ve svém osudu různými koncepcemi „slovanské

politiky“. Někteří ruští emigranti dokonce i spoléhali na pomoc Československa, Polska, Jugoslávie a Bulharska při „obnově“ kapitalistického Ruska. Psávalo se o tom v různých časopisech, jež vydávala ruská emigrace v Praze („Slavjanskaja zarja“ 1919—1920), v Bělehradě nebo v Paříži („Rossija i slavjanstvo“).

Kramářovskou víru v „obnovené Rusko“ projevoval Radovan Košutič¹ z bělehradské university, který dokonce i věřil ve federaci slovanských národů; sympatické od něho bylo, že se ujímal polských Ukrajinců a choval naději v porozumění srbsko-bulharské. Naivní je však jeho názor o charakteru Slovanů, kteří prý jako rolníci, prostí a nevybojní lidé mohou uskutečnit ideály bratrství. Ještě dál šel T. Krajničanac, který dokazoval podobně jako předváleční ruští slavjanofilové, že západní Evropa je v naprosté dekadenci a že spása může lidstvu přijít od Slovanstva, očištěného od falešné civilizace Západu. Nejdříve se musí založit „Velká Jihoslávie“ i s Bulharskem a potom je třeba usilovat o sjednocení všech slovanských národů ve „Velké Slávii“. Slovanské národy jsou si velmi příbuzné jazykem i duchem — musí se však více vzájemně poznávat.²

Orgán bělehradského všeslovanského spolku „Bizanta“ přinesl v r. 1930 programový článek ruského emigranta L. Maškovského „Osnovi Sveslavenska“, v němž požadoval návrat k Byzanci — „k prazdroji našeho duchovního života“. Uvažovalo se o „všeslovanském sjednocení“, dokonce i o územní jednotě ve „Slávii“. Na „Bizantu“ navazoval v Jugoslávii v letech 1932—1933 nový žurnál „Sveslovenstvo“ (týdeník za „sblížene svich Slovena“), který si kladl za cíl pozvednout v Jugoslávii „myšlenku všeslovanskou“, jež prý po první světové válce upadala. Další časopis z r. 1934 „Slovo“ v ruském znění (jako orgán „Vseslavjanskoj mysli“ — redaktorem opět Maškovskij). Tento časopis vydávala bělehradská „Slovanská společnost přátel filosofie, vědy a umění, která si dávala za úkol studovat „slovanského ducha“ a pokoušela se vypracovat ideologii „všeslovanského hnutí“.³

Podobné koncepce všeslovanství byly projednávány i v Bulharsku, a to rovněž ve spolupráci s ruskou emigrací. Jeden z programů „slovanské vzájemnosti“ představil sofijský profesor S. S. Bobčev v přednášce „Slavjanského družestva“ (kterého byl předsedou) v r. 1927, v níž navrhoval jakési desatero zásad „slovanství“: slovanské národy utvoří svůj „Svaz národů“, v němž bude mít Rusko rovné postavení s ostatními; cílem tohoto „svazu“ bude hospodářská a kulturní spolupráce; vzájemné vztahy se upraví na zásadě spravedlnosti; nepůjde o panslavismus, ale o spolupráci a bratrství, které povedou k evropské a světové solidaritě.⁴ Důsledně „všeslovansky“ se představil v roce 1933 Polák J. M. Musiałek, který vydal v Poznani knihu „Ślowianie“ s podtitulem „O zjednoczenie narodowe i państwowe Ślowiańszczyzny“. Autor tu navrhoval „jedno nedílné a sjednocené Slovanstvo“ na základě praslovanské „demokracie“, katolictví, nacionalismu a protiněmeckého šovinismu.

Proti takovému reakčnímu nebo naivnímu slovanství můžeme představit projevy za přátelství mezi dvěma národy či státy. K činnosti vzájemných spolků ještě můžeme dodat, že zejména na československé straně a částečně i v Polsku byly vydávány četné brožury i knihy o dějinách i soudobém životě Polska či Československa, ve kterých se usilovalo o utužení přátelství mezi našimi národy mimo jiné právě hesly slovanské solidarity. V Polsku sice převládal v buržoazní publicistice brzy po válce protičeskoslovenský tón, ale přece jen nebyly ojedinělé hlasy za sblížení s Československem již ve 20. letech. V r. 1926 dokonce

čteme v polském denním tisku i tato slova: „Československo a Polsko musí hájit společně svou existenci jako západní bašty proti německému Drang nach Osten.“ Ještě v letech 1935—1937 lze číst — byť i jen v ojedinělých případech — na polské straně vřelá slova o poměru polského lidu k Československu. „Nowy ustrój“, orgán „Legionu Mlodych Frakcji“, žádal v r. 1936 změnu polské politiky vůči Československu těmito slovy: „Polská společnost touží, aby došlo ke změně naší politiky vůči Čechům . . . polská společnost nechce, aby bylo využíváno osudu polské menšiny za Olzou pro takové politiky, kopírující Henleina či Illinku nebo Konovalce.“ Zmíněný již Kierski psal v r. 1937 v „Ruchu słowiańskim“, že „Poláci a Čechoslováci jsou nuceni příkazem dějin k nejtěsnějšímu obrannému spolku. Vyplývá to ze společného nebezpečí národního, kterým jsou pro ně Němci.“⁵

Také v Jugoslávii a v Bulharsku nechyběly na obou stranách časté projevy za uzavření přátelství. Bulharští emigrantští politikové po r. 1923 několikrát hovořili o bulharsko-jugoslávském sblížení, popř. i o sjednocení. Podobně jako v Bulharsku byli i v Jugoslávii někteří přívrženci „Velké Jihoslávie“. Vedoucí činitel chorvátského zemědělského svazu a ministr vyučování Štěpán Radić prohlašoval v r. 1926: „Naším cílem je jednotný selský národ Srbů, Chorvátů, Slovinců a Bulharů.“ Předák srbské zemědělské levice prof. D. Jovanović napsal r. 1931 do sofijského časopisu „Zora“: „Naším přirozeným spojencem je především Bulharsko.“ Jovanović si ovšem byl vědom nutnosti určitých korektur na jugoslávsko-bulharských hranicích ve prospěch východního souseda. Vyřešení sporů viděl ve zřízení společného státu, ve kterém by se stala Makedonie zvláštním krajem.⁶

Vedle těchto několika projevů o přátelství mezi Čechy a Poláky či mezi Srby a Bulhary známe v Polsku, Jugoslávii i v Bulharsku další projevy za slovanskou vzájemnost vůbec, které lze rovněž kladně hodnotit. V Polsku byla vydána v r. 1930 brožura H. Batowského „Wzajemność słowiańska“, která se pokusila střízlivě pojednat o společných zájmech slovanských národů. Z kruhů „Polsko-československé společnosti“, „Sdružení mladých Slovanů“ a „Slovanské kulturní společnosti“ vzešlo v listopadu 1931 veřejné „Osvědčení polských slovanofilů“, které protestovalo proti revanšistické německé propagandě a varovalo před maďarofilstvím části polské veřejnosti. „My, polští slovanofilové, budeme energicky potírat každou přímou i nepřímou, zjevnou i zručeně maskovanou odvetovou akci pruských kruhů junkérských . . .“ Polští slovanofilové dále prohlašovali nutnost spojenectví s Malou dohodou a s Francií. Zdůrazňovali zejména své sympatie s Českoslováky: „My rozvíjíme co nejenergičtější propagandu pro nejtěsnější svazek s Československem, neboť jen srdečné přátelství je nejpevnějším zabezpečením proti možnosti odvetné války Němců a Maďarů.“ Autoři tohoto „Osvědčení“ poukazovali zároveň na protest amerických Poláků, Českoslovanů a Jihoslovanů proti souhlasu jednoho senátora o právu Němců na Slezsko a zdůrazňovali přitom, že „slovanská ideologie se stále prohlubuje“. Prohlášení končí slovy: „Slovanstvo při svém rostoucím počtu nedá si již vyrvat ani píď slovanské země, a proto je třeba rázného směru slovanského v budoucnosti Polska.“⁷

V r. 1933 byl založen (s vládní podporou) „Všeslovanský svaz“, který vydával tzv. Slovanskou knihovnu. V prvních brožurách (T. Zieliński, Wschód — Zachód i Polska; St. Szober, Polska wobec Słowiań) se dokazovala teze, že Polsko prostředkuje styk mezi Východem a Západem, a proto nemůže být jednoznačně

„slovanské“. Styky Poláků s ostatními slovanskými národy se tu ličily příliš různově. „Slovanský svaz“ (název změněn v r. 1935) vydával pak od r. 1936 obnovený „Ruch slowiański“ (který byl zpočátku i orgánem poznaňského Towarzystwa Polsko-Czechosłowackiego). Tento časopis, poměrně skrovně vypravený, kladl si za úkol informovat o slovanských národech, jimž „hrozí společný nepřítel, nacistický imperialismus“ Slovanský svaz chtěl šířit ideu sblížení slovanských národů zároveň „na základě zájmu polského národa, jeho historické úlohy a významu mezi slovanskými národy“.⁸

Z tohoto hlediska chápal ideu slovanského sblížení i vysloužilý generál L. Żeligowski, člen vládního bloku, který ve vilenském listě „Słowo“ žádal, aby se Polsko postavilo do čela slovanských národů (prý jako jejich „přirozený ochránce“) a pracovalo k vytvoření bloku všech malých států mezi SSSR a Německem. Návrat ke „slovanské ideologii“ by se měl stát — tvrdil Żeligowski — novou stránkou polských dějin, celého Slovanstva a všech neněmeckých národů střední a východní Evropy.⁹

Také v Jugoslávii i v Bulharsku se poukazovalo v opozičním tisku na nebezpečí nového německého „Drang nach Osten“ a žádalo se v různých formulacích, aby se tomuto nebezpečí čelilo jednotou slovanských národů. Oficiální tisk však hájil tehdy v 2. pol. 30. let profašistickou a pronacistickou linii.

Slovanský přehled, který o zmíněných projevech pro „slovanskou solidaritu“ referoval v r. 1938, nazýval je „čistě akademickými, bez praktického významu“ (vzhledem k režimům ve slovanských státech) a viděl v nich jen „první záblesky probouzejícího se slovanského vědomí“. Sami se domníváme, že opravdu šlo o nesmělé projevy proti oficiální politice vlád Polska (v názorech Żeligowského se zároveň odráží ideologie „velmoci“ Polska), Jugoslávie či Bulharska. Připomínáme ovšem, že šlo o projevy z buržoazního prostředí, v kterém nebylo možno očekávat správnou analýzu mezinárodní situace a přesné vytčení cíle ideje slovanské solidarity. Správně však poukazoval sofijský dopisovatel rumunského časopisu „Le Moment“ v článku o úloze současného „panslavismu“ — zřejmě podnícen náladou demokratické veřejnosti Bulharska: „Kdyby ti, kdož dnes ohrožují existenci Československa, slyšeli v hlavních městech všech slovanských států rozhodné slovo, že jejich hranicemi jsou hranice v Krušnohoří, rozmyslili by si dobře pouštět se do nějakého válečného dobrodružství. Takovým prohlášením by se rázem rozplynul sen Německa o nějaké izolaci Českoslovenka.“¹⁰

V.

Viděli jsme v předešlé kapitole, jak se v různých „slovanských programech“ v poválečných letech u nás i jinde věřilo v obnovu „konstitučního Ruska“ a bránilo se nebo i brojilo proti uznání Sovětského svazu. Postoj Československa, Polska, Jugoslávie i Bulharska k Sovětskému svazu byl nepřátelský, ačkoli sovětská vláda usilovala o navázání diplomatických hospodářských styků s těmito státy hned po jejich vzniku či po skončení války. Beneš v „Úvahách o slovanství“ přiznává, že mu sovětsští představitelé komisariátu zahraničních věcí připomínali při jednáních v roce 1922 i slovanské zájmy, ale československá buržoazie uznala Sovětský svaz jen de facto. Vedle se obchodní jednání se sovětskými obchodními zástupci, ale výsledky uzavřených smluv byly nepatrné.¹ Však i někteří čs. buržoazní národohospodáři a kapitalisté žádali rozšíření obchodních styků Československa se Sovětským svazem.

Kupodivu našly snahy Sovětského svazu odezvu v Polsku (ovšem už v letech 1922—1924 uzavřel Sovětský svaz dohody s Německem, Anglií a Itálií), které přes zjevný protikomunistický kurs své vnitřní i zahraniční politiky vyjednávalo se Sovětským svazem o obchodní smlouvě v roce 1925. Vnitřní hospodářské potíže a také obavy polské vlády z německé revanšistické politiky nutily ji navazovat styky na východě. Sovětská vláda pak vyšla Polsku vstříc. Avšak polská vláda nemínila upřímně své jednání se Sovětským svazem a když sovětská vláda pokračovala v obchodních i politických stycích s Německem (v duchu svého úsilí o zabezpečení socialistického státu), používala Varšava nových protisovětských výhrůžek. Polská vláda volila střídavě politiku „korektního poměru“ (v roce 1928 vyjednávání o novou obchodní smlouvu, v roce 1929 podepsání Kellogova paktu) a účasti v protisovětské imperialistické frontě (roku 1930 se na Západě začalo uvažovat o Polsku jako o nástupišti proti Sovětskému svazu). Sovětská vláda však nadále usilovala o přátelské řešení vztahů k Polsku a nabízela vládě pakt o neútočení; ten pak vskutku byl podepsán v roce 1932. Ale potom přišla zpráva o jednáních polského vyslance Lipského v Berlíně a o podepsání paktu Polska s hitlerovským Německem v lednu 1934. Polský tisk se netajil s protisovětskou politikou své vlády a psal, že Polsko je hradbou proti „bolševické nákaze“.

A ještě jednou udělala polská vláda „obrat“ ve své zahraniční politice. Znepokojena voláním národnostních menšin po autonomii (v důsledku řešení postavení Slováků a podkarpatských Ukrajinců v Československu po září 1938) nabídlo Polsko novou dohodu Sovětskému svazu (podepsaná v listopadu 1938), která byla chápána (alespoň pokrokovou veřejností) jako obrana proti německým plánům s Ukrajinou. Ani tentokrát nemínila polská vláda své jednání upřímně, spoléhajíc v létě 1939 na pomoc Západu.

Méně složitě se vyvíjely vztahy bulharsko-sovětské. Bulharské vlády byly orientovány protisovětsky a zabraňovaly obchodním stykům se Sovětským svazem. Vzbudilo proto překvapení, když byly navázány v létě 1934 diplomatické styky mezi Bulharskem a Sovětským svazem. Bulharská vláda přijala nabídky Sovětského svazu a vyměnila s ním vyslance. Z obou stran bylo navázání diplomatických styků kladně hodnoceno jak o oficiálních nótách, tak zejména ve veřejnosti. Avšak od roku 1935 zaujímala bulharská vláda znovu protisovětský postoj. Také Jugoslávii nabízela sovětská vláda navázání diplomatických styků. Jugoslávská buržoazie však nabídky odmítala a v Malé dohodě hájila ve 30. letech ostrý protisovětský kurs.

Oficiální vztahy Československa (do r. 1934), Polska, Jugoslávie a Bulharska k Sovětskému svazu pochopitelně nezobrazují skutečné smýšlení lidu těchto států o Sovětském svazu. Ostatně i vzdor všem překážkám dostávali se buržoazní hospodářští a zejména ovšem kulturní pracovníci Československa, Polska, Jugoslávie a Bulharska do styku se sovětskými lidmi a se sovětským životem. I mnozí buržoazní politikové a zejména představitelé obchodu či průmyslu žádali navázání diplomatických a pak i obchodních vztahů se Sovětským svazem. Někteří z těchto buržoazně demokratických činitelů se zajímali o Sovětský svaz zároveň jako o zemi tří slovanských národů. Vznikaly i různé spolky či společnosti, které si kladly za úkol navazovat styky s „Novým Ruskem“. U nás byla taková společnost (Společnost pro kulturní a hospodářské sblížení s Novým Ruskem) založena v roce 1924.²

Ovšem zatímco u nás se stávala tato společnost jakousi organizační formou

pokrokového a revolučního rusofilství, jinde vystupovali pro přátelství s „novým Ruskem“ hlavně jednotlivci. V Jugoslávii se zajímal o Sovětský svaz a v poznání jeho života nejdále došel již zmíněný Štěpán Radić, známý rusofil a slovanofil. Zajímavou historku o něm vypráví jugoslávský publicista V. Vilder. V roce 1928 přednášel v Bělehradě K. Kramář o svém oblíbeném tématě — totiž o „slovanské zradě“, ale Radić tehdy na veřejné přednášce odmítl jeho protisovětské pomluvy. Radić „nedal dopustit na bolševiky, protože miloval Rusko“.³

V Polsku připomínal známý buržoazní politik R. Dmowski v roce 1932: „Silné Rusko je klíčem k bezpečnosti polské i evropské!“⁴ Jeden z účastníků delegace polských hospodářských a kulturních činitelů v Sovětském svazu vydal v roce 1932 knihu s příkladným názvem „Více pravdy o sovětech“ (přeloženo také do češtiny), v níž upozornil, že hitlerismus si vynucuje sblížení Polska se Sovětským svazem.⁵ V českém vydání této knihy (1933) pak čteme: „Ať je současné Rusko demokratické či diktátorsko-komunistické, je to přece jenom země slovanské většiny, v níž se objevují již tendence k projevům zdravého ruského patriotismu, který za změněných podmínek může dospět ke slovanství, opřenému o jiné základy a snahy, nežli tomu bývalo dříve. Je příkazem doby, aby Československo a Polsko udržovaly podle možnosti dobré styky se sovětským východem.“

Zatímco v Československu, Polsku, Jugoslávii a v Bulharsku se podceňovalo v kruzích buržoazně demokratických politiků ještě v letech 1932–1934 nebezpečí německé agrese a zatímco některé politické kruhy nebo přímo vlády navazovaly s nacisty styky, sovětská vláda okamžitě po lednu 1933 upozorňovala na dobývačné úmysly hitlerovské diplomacie. Sovětský tisk psal v roce 1933 na polskou adresu: „Obrana Gdyně — obrana Leningradu!“ V ústředních sovětských časopisech — v Pravdě a hlavně v Izvěstijích — se ukázaly články, rozebírající tendence německého Drang nach Osten. Jak známo, na XVII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu bylo veřejně poukázáno na hrozbu německé fašistické agrese proti slovanské „nižší“ rase. Rozebíraly se Hitlerův „Mein Kampf“ a Rosenbergův „Mythus XX. století“, odhalovaly se plány německých imperialistů se Sovětskou Ukrajinou atd.⁶

Na fašistické nebezpečí odpověděla sovětská diplomacie zvýšeným úsilím o navázání diplomatických styků a uzavření spojenectví se státy, ohroženými německou agresí. Bylo již řečeno, že polská vláda sice vedla jednání se Sovětským svazem, uzavřela s ním pakt o neútočení roku 1932, ale od roku 1934 se polsko-sovětské vztahy zhoršily — ke škodě Polska a ostatních států střední a východní Evropy. Úspěšné byly snahy sovětské diplomacie v Bulharsku, kde uzavření diplomatických styků bulharsko-sovětských „bylo uvítáno s nadšením“. Bulharská vláda byla tehdy donucena užít při výměně telegramů i těchto slov: „Královská vláda, věrna velikému přátelství, jež spojuje ruský a bulharský národ . . .“ Když odevzdával sovětský vyslanec dne 23. listopadu 1934 v Sofii pověřovací listiny, napsal deník Mir: „Pro Bulharsko zůstane Rusko, ať je jakákoliv vláda v něm, dobrodincem; a celý národ bulharský cítí úlevu z obnovy vztahů s SSSR.“ „Makedonsko Slovo“ nazývalo tehdy Rusko „duchovní matkou“ a doufalo, že také Jugoslávie naváže styky se Sovětským svazem, což by prý znamenalo novou fázi rozvoje Slovanstva.⁷

Zájem o Československo vyústil v Sovětském svazu manifestací družby čs.-sovětské při návštěvě čs. žurnalistů v prosinci 1934; tehdy se psalo v sovětském tisku o „bratrských slovanských národech“. Nebylo proto náhodné či neočekávatelné, jak posměšně tvrdí K. Kohn, když sovětský ministr zahraničních věcí

Litvinov připomínal v lednu 1935 „příbuzenské vztahy“ s čs. lidem a když byla v květnu 1935 podepsána čs.-sovětská spojenecká smlouva. Tehdy napsaly Izvěstija v úvodníku: „V československém národě existují staré, tradiční svazky s Ruskem. Jeden z českých buržoazních politiků, Kramář, kdysi řekl, že jedinou zárukou nezávislosti Československa bylo by obnovení starého Ruska, neboť Sovětský svaz není s to dělat panslavistickou politiku. Z druhé strany německý fašistický tisk ironizuje, že SSSR obnovuje starou carskou panslavistickou politiku. Soudíme, že stará carská panslavistická politika byla ideologickým pláštíkem výbojné carské politiky na Balkáně a ve střední Evropě. SSSR netíhne k žádné výbojné politice ani k jejímu maskování. Opírá se o mezinárodní solidaritu a nikoli o solidaritu rasovou. Ale když německý fašismus ve snaze zastřít svou výbojnou politiku vytváří teorii, že slovanští národové jsou mrvou historie, pak Sovětský svaz, který se nezabývá žádnými panslavistickými maškarádami, netají, že pokládá *obranu slovanských národů, jimž hrozí napadení, za neméně oprávněnou a žaslující podpory jako obranu Francie.*“⁸

Stále častěji věnoval sovětský tisk pozornost německé agresivní politice a její ideologii o „méněcenné slovanské rase“. Sovětská věda odpovídala na tyto hrubé pomluvy obnovením a zakládáním slavistiky v Akademii a na universitách. I jinak vzrůstal v Sovětském svazu zájem o slovanské věci.⁹ Se zřejmým potěšením referoval o tom ve Slovanském přehledu E. Parma v článku „SSSR a slovanská vzájemnost“, v němž se zejména zdůrazňovalo přátelství SSSR k naší republice a jeho ochota kdykoli přijít Československu na pomoc proti německému útoku. „Má tedy ČSR všechny důvody, aby svoje vztahy k této největší a v jádře slovanské velmoci stále upevňovala a rozšiřovala.“¹⁰

Sovětský svaz nezklamal důvěru československého lidu. Známou pravdu o jeho ochotě přijít Československu na pomoc, požádá-li o ni (buržoazní emigrantští publicisté se pokoušejí tuto pravdu vyvrátit), dokazuje přehled sovětského tisku ze září 1938. Pravda a Izvěstija věnovaly tehdy čs. problémům až skoro třetinu svého obsahu.¹¹

V Jugoslávii sice zůstala vláda hluchá k nabídkám Sovětského svazu o navázání diplomatických styků, ale opoziční tisk rovněž upozorňoval na nebezpečí německého postupu do střední a východní Evropy. Buržoazní chorvátský časopis „Nova Evropa“ projevoval obavy, že při „revolučním postupu“ Německa na východ „zítra — at se děje v Moskvě cokoli — pohledy malých slovanských národů mohly by být opětovně, jak to bývalo za habsburské monarchie, obráceny k Rusku.“¹²

VI.

Jak známo, počítalo se s ideou slovanské solidarity i v dělnickém hnutí, a sice v tom smyslu, že vyspělejší revoluční dělníci pomohou dělnictvu těch slovanských národů, které se opozdily při organizování dělnického hnutí na zásadách marxismu. Obdiv lidových mas k velikému Rusku, jejich víra ve veliký ruský národ, který nakonec pomůže svým slabším (utlačovaným) slovanským bratřím — stávaly se v dělnickém prostředí od konce 19. století obdivem a vírou v ruské *revoluční hnutí*. Na oficiální (reakční) rusofilství (správně carofilství), které dávala najevo česká a slovenská buržoazie v období rusko-japonské války 1904 až 1905, odpovídali revoluční dělníci: „Dnes nemají slovanské národy žádného ochránce v Rusku. Jiné poměry by však musily nastat, kdyby v Rusku byl poražen carismus a *kdyby zvítězila ruská revoluce*. Po vítězné revoluci v Rusku

by vycházela od osvobozených Rusů a Poláků mohutná síla na veškeré slovanské národy . . . , všude by se rozproudilo mohutné lidové hnutí Slovanů.“¹

V tyto „jiné poměry“, totiž ve vítězství ruské revoluce věřili naši dělníci i po porážce revoluce v r. 1905. Několikrát je možno číst v dělnickém tisku před r. 1914, ba i za války před r. 1917 slova o nadějích v „bratry Rusy“ a v „ruskou revoluci“, „velký slovanský národ“ apod.

Vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce se vskutku uvolnila síla lidových mas slovanských a dalších národů, všude ve střední a jihovýchodní Evropě se rozproudilo vpravdě „mohutné lidové hnutí“. A je zcela pochopitelné, že u nás, u Poláků a zejména u balkánských Slovanů nemohl být opomenut v revolučních letech 1917—1920 moment lidového či revolučního rusofilství, které zejména u nás bylo zároveň slovanofilstvím. Oprávněně prohlašovali představitelé marxistické levice v roce 1920 v polemikách s protisovětskými „slovanofily“ Kramářem a na Slovensku se Šrobárem, že dědicem demokratického obsahu tradice slovanské vzájemnosti je revoluční proletariát,² který po vzoru ruských revolucionářů chce rovněž vybudovat nejvyšší společenský řád — socialismus.

Pokrokový obsah rusofilství či slovanofilství dovoloval správně chápat vývoj v Rusku po r. 1917 Zdeňku Nejedlému, který svým postojem k revolučnímu Rusku byl přiváděn i k revolučnímu dělnickému hnutí. A Nejedlý jistě nebyl jediným příkladem či případem. Nejedlý už v roce 1919 bojoval proti kramářovsko-benešovským pomluvám o tom, že „Rusko zklamalo“, a poukazoval: „Což pak neučinilo právě Rusko svou revolucí největší osvobozující skutek celé války, jehož důsledky jsme pocítili právě my . . . ?“ Hned v prvních poválečných letech poukazoval Nejedlý na význam „zápasu ruského národa o nové společenské zřízení“. V pozdější své studii „České rusofilství“ z roku 1925 zdůvodnil Nejedlý, v čem navazuje náš poměr k Sovětskému svazu (Nejedlý užíval dlouho termínu Sovětské Rusko) na tradice českého rusofilství a proč je toto rusofilství u nás důležité: protože „od konce 15. století je to zajisté poprvé, kdy svět hledí k slovanskému národu jako k tomu, kdo jej předběhl a kdo mu ukazuje cestu“. A právě v tom zjišťoval Nejedlý smysl „nového slovanství“. V dalším článku „Slovanství“ z roku 1927 viděl Nejedlý „skutečnou slovanskou politiku“ především v tom, že národy ruský, ukrajinský a běloruský nabýly ve Svazu sovětských socialistických republik rovnoprávnosti a že spolu mezi sebou spolupracovaly. Viděl ji dále v úsilí balkánských slovanských revolucionářů, kteří po příkladu Sovětského svazu usilovali o vytvoření podobného svazu rovnoprávných národů, balkánské federace. Nejedlý samozřejmě věděl, že v Bulharsku je reakční režim, ale zároveň věděl o síle bulharských komunistů a znal bulharskou mládež; znal tedy „skutečné, mladé živé Bulharsko“ Nejedlý se živě zajímal také o ostatní slovanské národy a věřil v jejich přítomnost i budoucnost. Věděl, že lid těchto národů je revolučně naladěný, že usiluje o socialistickou společnost. Proto se Nejedlý posmíval našim „patentovaným Slovanům“, kteří nechtěli uznat, že hlavní slovanské národy „již neprosí Evropu, aby jim milostivě dovolila být také ve světě, ani se již neprosí o systémy a zařízení od panstva odložené a opotřebované, nýbrž že naopak ukazují cestu k vyšší svobodě, lepší než je ta, kterou znal starý svět“.³

Nejedlý sice byl členem KSČ již od konce 20. let, ale své názory na rusofilství či slovanofilství našeho lidu a o obsahu „skutečné slovanské politiky“ pronášel jako vědec, jako vlastenec a obdivovatel slovanských národů Sovětského svazu.

Pronášel je na různých přednáškách a mimo jiné i na půdě Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem.

V tělo Společnosti mohli být členy lidé různých politických zájmů a přihlásili se ke spolupráci i někteří kapitalisté. Stupňující se protisovětská kampaň na Západě od konce 20. let nutila Komunistickou stranu Československa, aby založila „Svaz přátel SSSR“, jak k tomu dal podnět mezinárodní kongres přátel Sovětského svazu v Moskvě r. 1927. Svaz přátel SSSR byl založen v roce 1930 jako „mezinárodní organizace všech pracujících, kteří sympatizují se Sovětským svazem, s mohutným dílem budování socialismu“. V podmínkách národnostního složení obyvatelstva ČSR bylo pochopitelné, že strana viděla v Sovětském Rusku především socialistický stát.

Komunistická strana Československa jako strana revolučního proletariátu všech národností v našem státě usilovala ve svém vztahu k Sovětskému svazu o to, aby ukázala na kontrarevoluční smysl protisovětských štvanic západníků i „přátele Slovanů“. Pro komunisty byl tedy Sovětský svaz nikoli „slovanskou zemí“, nýbrž socialistickým státem desítek národů, který je příkladem všem národům. Bylo pochopitelné, že se autoři některých článků v Komunistické revui v letech 1924—1925 vysmívali Kramářově utopické víře v obnovu „konstitučního slovanického Ruska“, že vtipně poukazovali na bláhovou víru našich hradních publicistů ve francouzskou „Slovanům příznivou politiku“ a že odhalovali Benešovo žonglérské chápání „slovanství“ v rámci jeho koncepce zapojení Československa do systému francouzského imperialismu.⁴ Sympatie naší dělnické třídy s bojem jugoslávského, bulharského a polského lidu ve 20. i 30. letech a naše pomoc polským, bulharským či jugoslávským komunistům, kteří nalézali u nás podporu stranické i demokratické veřejnosti, byly motivovány z pozic proletářského internacionalismu. Tuto pomoc poskytovali naši revoluční dělníci také komunistům a antifašistům německým a maďarským či rakouským. Bylo vlastně nemyslitelné, aby komunisté odpovídali na nebezpečí německého či maďarského nebo italského fašismu ve 20. a na začátku 30. let nějakými hesly o slovanské vzájemnosti. Odmítavý postoj KSČ k různým „slovanským programům“ nelze hledat snad v heslech o diktatuře proletariátu, které přežívaly ve straně ještě v roce 1934, nýbrž v protisovětském obsahu „slovanských programů“ a ve správné orientaci naší strany hojovat proti všem formám zrůdného buržoazního nacionalismu. Někteří buržoazně demokratičtí publicisté (zejména národně socialističtí) sice velmi často psávali o „pangermánské útočnosti“ sousedního Německa, ale rozněcováním českého šovinismu nepomáhali obraně Československa. Ostatně nejen komunisté, ale také F. X. Šalda a dokonce i někteří mladí leví agrárníci (kolem časopisu Brázda) upozorňovali v letech 1934—1935 na skutečnost, že český šovinismus leckdy napomáhal vývoji německé (henleinovské) iredenty.

Komunisté si pochopitelně uvědomovali nebezpečí nacistického Drang nach Osten. Celá řada článků v Rudé právu, Tvorbě i v dalších časopisech vydávaných či řízených stranou, upozorňovala na „vzkříšení plavé bestie“, „válečného ducha Německa“, „nový pangermanismus“, na nacistické výroky o „české otázce“ atd. Můžeme tu potvrdit, že komunisté nejdůsledněji odhalovali přípravy nacistů k dobytí Československa a k pochodu „na Východ“. Zároveň však komunisté odmítali pseudovědecké argumenty národně socialistických či národně demokratických publicistů o „mysticismu německé duše“ apod. V recenzi na knihu majora čs. armády R. Wolfa „Válečný duch Německa“ (vyšlo v r. 1935) vytýkal Kurt Konrád autoru nesprávné ztotožňování útočné filosofie německé buržoazie

se smýšlením celého německého národa. Konrád tu správně poukazoval, že nelze bojovat proti nacistickému pangermánství na způsob francouzských šovinistů z první světové války.⁵

Konrád však poněkud přeháněl, když tvrdil, že podobné práce jako citovaná kniha Wolfova sloužily jen k militarizaci a šovinismu české reakce. Vůbec postupovali někteří komunističtí publicisté příliš úzkostlivě při hodnocení některých projevů, např. o vývoji sovětského vlastenectví v letech 1933–1935. Když např. Jiří Beneš napsal v roce 1934 v Českém slově, že „v Rusku se zrodilo nové vlastenectví, které dovede překonat i nepřekonatelné“, tvrdily komunistické Haló noviny, že „o národní ideji se nedá v Sovětském svazu mluvit“. Oprávněná byla ovšem nedůvěra komunistů k buržoazně demokratickým politikům a pisálkům, kteří jednou schvalovali čs.-sovětskou smlouvu, ale jindy nebo jinde nedoporučovali „jednostranně vychvalovat Sovětský svaz“. Nebo opačně se psalo v hradním tisku v r. 1935, že „Stalin je upřímný, s ním se dohodneme“, ale prý „bez prostřednictví komunistů“.⁶ Komunisté se proto nevzdávali kritiky Benešovy politiky, který chápal spojenectví se Sovětským svazem podmíněně a závisle na Západě.

Komunisté se posmívali jak národním demokratům, tak i národním socialistům, kteří před volbami v r. 1935 hlásali, že usilují, aby se Československo stalo „skutečným slovanským státem“. Někdy však byla zbytečně přikládána názorům části českého či slovenského tisku o „slovanském Rusku“ protisovětská tendence. Ve vědomí našeho lidu měly tyto pojmy přece zcela jiný obsah než v terminologii Kramáře a jemu podobných. Vůbec bylo vědomí přibuzenství slovanských národů některými komunistickými publicisty podceňováno nebo nesprávně interpretováno. I část pracujícího lidu se dívala ještě (či právě) ve třicátých letech na Sovětský svaz jako na stát největšího slovanského národa, který je rovněž ohrožen nacistickým Drang nach Osten a který je navíc schopen toto nebezpečí odvrátit. Došlo tedy k určitému nepochopení, když Fučík ironizoval ještě v roce 1938 „senzační slovanskou teorii“, odpovídaje na některé názory buržoazního tisku o příčinách volebního vítězství komunistů v Praze a jinde; tehdy se totiž mimo jiné psalo, že vítězství komunistů v obecních volbách je jakýmsi výrazem sympatií českého lidu k našemu spojenectví se „slovanskou Rusí“.⁷

Komunisté ovšem správně vysvětlovali třídní obsah sudetoněmecké, polské, slovenské či maďarské fašistické iredenty, na kterou nebylo možno odpovídat českým (či „slovanským“) šovinismem, nýbrž bojem i proti domácímu (českému) fašismu. Možnosti protihitlerovských akcí německého proletariátu se sice poněkud přeceňovaly, ale v zásadě byla správná a nutná jejich zásada společného postupu proti hitlerovskému nebezpečí s antifašisty a demokraty všech národností v Československu. Přitom komunisté postupně začali odlišovat od českého nacionalismu české vlastenectví středních městských i venkovských vrstev. A tím, že strana se postavila do čela boje za obranu republiky a za udržení míru, za rovnoprávnost národnostní menšin a proti domácím fašistům, komunisté tak „opět navazují na nejlepší tradice českého národa, na hrdinnou a mocnou svobodnou armádu husitů a na staré tradice svobody legionářských vojsk“.⁸ V. Kopecký v článku „28. říjen a hrozby Třetí říše“ nabádal v Tvorbě u příležitosti 19. výročí vzniku ČSR k pevné jednotě našeho lidu, která zaručí existenci Československa jako „skalního útesu míru“. Komunisté sice nadále usilovali ve spolupráci s komunistickými stranami sousedních států o antifašistickou jednotu lidu zemí střední Evropy (Podunají), ale zároveň reagovali na protislovanský rasismus němec-

kých nacistů. B. Šmeral považoval za nutné věnovat v Rudém právu v létě 1938 pozornost vývoji pangermánství od minulého století až k nacismu a oprávněně se dovolával i Palackého zkušeností z bojů proti tehdejšímu pangermanismu.⁹ Nebylo proto divné, když se při propagaci společného postupu Československa a Polska spolu se Sovětským svazem proti německému nacismu ozvala i myšlenka slovanské solidarity. Zmínil se o ní Václav Kopecký na manifestaci, pořádané KSČ 31. července 1938 v Třinci. Jeho slova o potřebě slovanské fronty sovětsko-československo-polské proti německému fašismu¹⁰ byla nadšeně přijata českými a polskými účastníky manifestace, na níž strana mobilizovala (podobně jako v celé řadě jiných míst v létě 1938) československý lid do boje na obranu republiky.

Tragické události pro naše národy v září a říjnu 1938 sice prokázaly „slovanskou nesvornost“ v oficiálních vztazích, ale na druhé straně daly svědectví o velkých sympatiích pracujícího lidu Jugoslávie a Bulharska i Polska k našim národům. Hnutí na obranu naší republiky v Jugoslávii a protesty proti mnichovským dohodám v Bulharsku svědčí o demokratických náladách v těchto zemích s polofašistickými režimy; svědčí i o existenci ideje slovanské solidarity ve vědomí pracujícího lidu slovanských zemí. V Jugoslávii proběhly četné manifestace na obranu Československa již v květnu 1938 (na zprávy o částečné mobilizaci v ČSR). Tisíce Jugoslávčů nabízelo tehdy své služby československé armádě. Když pak byla u nás vyhlášena v září 1938 mobilizace, přihlašovaly se opět tisíce Jugoslávčů na čs. vyslanectví s přáním odejít do Československa a bojovat po boku jeho lidu proti německým agresorům. Také v Bulharsku došlo v září 1938 k projevům sympatií pro Československo a četní Bulhaři se hlásili do naší armády.¹¹ Proti fašistické politice Beckovy vlády vystupovali v ilegality polští komunisté s hesly o nutnosti solidarity polského lidu s československým. Jejich hesla pronikala i do širší veřejnosti, která neschvalovala zábor Těšínska.¹²

Z á v ě r

Jak je zřejmé, měly buržoazní „slovanské programy“ u nás i jinde protisovětské a protikomunistické cíle. Komunistické strany se proto stavěly odmítavě k těmto programům. V třicátých letech nabývalo „republikánské slovanství“ (u nás) objektivně pokrokovou úlohu, ovšem jen tehdy, pokud se nespokojovalo s upozorňováním na nebezpečí nacistické agrese a pokud bojovalo i proti domácímu fašismu a za spojenectví se Sovětským svazem. Také komunisté si postupně uvědomovali význam hesel o slovanské solidaritě pro uskutečnění společného postupu ohrožovaných slovanských národů. Komunisté ovšem nadále zdůrazňovali myšlenku společného postupu všech národů střední a jihovýchodní Evropy proti nebezpečí nacistické agrese. Psal o tom V. Kopecký v Tvorbě r. 1937: „Lid všech podunajských států naleznе cestu, aby před celou Evropou dal své svorné vůli výraz, aby na podkladě Lidové fronty mohl svou vůli prosadit, vzít osud Podunají do svých rukou a rozhodnout jej ve smyslu bratrského antifašistického a demokratického mírového spojení podunajských států.“¹

Avšak ani u nás nebo v Jugoslávii či v Polsku, tím méně v Rakousku a v Maďarsku (kde revizionistické snahy proti ČSR a Jugoslávii nalézaly podporu části lidových mas) nebyl lid připraven k provedení takových cílů.

Ani tragické události u nás z podzimu 1938 neznamenaly ještě konec propagace a života ideje slovanské solidarity. Oficiální „Slované“ u nás, v Polsku,

v Jugoslávii i v Bulharsku se sice obrátili na čtyřáku v nových podmínkách mezinárodní situace (po září 1938), ale lidová veřejnost dala průchod svému slovanskému citění znovu v březnu 1939. V Sofii došlo k protestům proti okupaci okleštěného Československa a v „narodnim sobrani“ vystoupil s projevem účasti československému lidu sociálně demokratický poslanec A. Moskov.² Také v Polsku se ozval nám již známý generál Żeligowski, který upozornil 18. března v polském Sejmu na nebezpečné důsledky ztráty samostatnosti „dvou bratrských slovanských národů, českého a slovenského“.³ Třeba tu dále ocenit pomoc polských lidí, kterou poskytovali československým občanům při útěku z okupované vlasti do Polska a při organizování čs. dobrovolníků-vojáků na polské půdě. Český a slovenský lid zase prokázal své sympatie polskému národu v září 1939, kdy z prostředí komunistické strany byly vydány letáky s textem: „Všichni na pomoc polskému lidu!“ „Nepůjdeme proti Polsku, Poláci jsou Slované, bratři!“⁴

Naše komunistická strana si tehdy po okupaci uvědomovala, že bude nutné v zahraničí „zvláště v Americe) pracovat také po linii antihitlerovského spojení slovanských národů . . .“⁵ Komunisté pochopitelně nechtěli omezovat spolupráci potlačovaných národů jen na Slováky, ale usilovali o spojení všech národů střední Evropy. Zároveň ovšem upozorňovali, že „nejen třídní otázka dělnické třídy, nýbrž také n á r o d n í v ě c všeho lidu je nerozlučně spjata se Sovětským svazem“. A u nás se věřilo v Sovětský svaz i v srpnu 1939. Náš lid nadále věřil ve „slovanské Rusko“, jak to potvrzují zprávy protektorátních i nacistických úřadů.

Také v Polsku vzdor všem nepříznivým okolnostem žila myšlenka společné obrany slovanských národů včetně ruského a ukrajinského či běloruského proti okupantům a našla svůj výraz v některých ilegálních letáčích ještě před létem 1941. Živé bylo slovanské citění zejména v Jugoslávii. Statečný boj jugoslávského lidu proti nacistickým vetřelcům na jaře 1941 měl velký ohlas u nás a v Polsku. Rezoluce ÚV KSČ z dubna 1941 upozorňovala na nutnost „koordinovat, spojit národně osvobozené hnutí Čechů a Slováků s bojem Srbů, Charvátů, Slovinců a druhých národů ve střední Evropě a na Balkáně“.⁶

P o z n á m k y

Úvod

¹ A. Šnejdárek, *Křišení strašáka panslavismu — součást studené války proti SSSR a lidovým demokraciím*. Historický časopis (SAV) 1960, 2—3, str. 448 ad.

² Hans K o h n, *Die Slawen und der Westen (Die Geschichte des Panslawismus)*, Paderborn 1956, str. 246.

³ O. Halecki, *Grenzraum des Abendlandes (Eine Geschichte Ostmitteleuropas)*, 1957, str. 449.

⁴ *Materiály z konference o úloze slovanské myšlenky v dějinách našich národů* (Bratislava, listopad 1959) jsou otištěny v Historickém časopise 1960, 2—3.

⁵ *Přehled dějin Československa III* (Praha 1961). — F. Čulínovič, *Jugoslávija imedju dva rata, I a II* (Zagreb 1961). — *Istorija na Bǎlgarija II* (Sofia 1957). — *Istorija Polši* (v troch tomach) II (Moskva 1958).

I.

¹ *Dějiny diplomacie 3* (Praha 1950), str. 72.

² M a s a r y k, *Slované po válce*, Praha 1923, str. 32.

³ Hermann R a u s c h n i n g, *Hitlers Speaks 1932—1934*.

⁴ Pro slovanské národy byly politické změny v roce 1918 velkou příznivou. Jen část jejich příslušníků zůstala pod cizí nadvládou. V Německu zůstalo milión až 1,5 mil. Poláků a několik tisíc Čechů. V Rumunsku mělo zůstat 600—800.000 Ukrajinců. Mimo hranice Jugoslávie žilo

třičtvrti miliónu Slovinců a Charvátů, a to na půl miliónu v Itálii, kolem 150.000 v Maďarsku a na 100.000 v Rakousku. Dále se odhaduje, že poválečné tzv. Německé Rakousko čítalo skoro 300.000 Čechů a rovněž tolik Slováků zase žilo v Maďarsku (ovšem ani Češi, ani Slováci netvořili souvislé území s vlastními národy v samostatném Československu). I samy slovanské státy měly obyvatelstvo sousedních slovanských národů — většinou proti vůli a přání národnostních menšin. Polsko zahrnuje na východě území s převážně ukrajinským (5 mil.) či běloruským (přes 1 mil.) obyvatelstvem. V Sovětském svazu zůstalo asi půl miliónu Poláků. Rozdělením Těšínska mezi ČSR a Polsko zůstalo na čs. straně skoro 100.000 Poláků, v Polsku pak žilo několik desítek tisíc Čechů na Volyňsku a trochu Slováků na Spiši a Oravě. Utvořením tzv. Podkarpatské Rusi z podkarpatských žup bývalého Uherska jako poloautonomní oblasti v rámci ČSR dostalo se našemu státu na 400.000 Ukrajinců. Jugoslávie získala po válce další část Makedonie, jejíž skoro půlmiliónové obyvatelstvo pokládali Bulhaři za součást svého národa. — Nové slovanské státy (a také Rumunsko) měly však velmi početné menšiny ze sousedních neslovanských národů. V českých zemích zůstalo uvnitř historických hranic přes 3 mil. Němců (tj. obyvatel bývalého Rakouska), v Polsku pak bylo 1,300.000 Němců. Československo, Jugoslávie (a Rumunsko) měly dále silné maďarské menšiny (na Slovensku a v Zakarpatské Ukrajině 750.000, v Jugoslávii skoro půl miliónu. — Uvedená čísla jsou střední průměry ze statistik, jejichž autoři se snažili podat buď větší nebo naopak menší počty obyvatelstva národnostních menšin.

⁵ Beneš, *Problémy slovanské politiky*, Slovanský přehled 1925—1926.

⁶ Je potěšitelné, že studie J. Valenty o těšínské otázce ve sborníku *Ke vzniku ČSR* (Praha 1958) byla příznivě přijata polským časopisem *Zaranie Śląskie* 1960/4. V roce 1961 vydal Valenta v Ostravě knihu *Československo-polské vztahy a těšínská otázka v letech 1918 až 1920*.

⁷ J. K o z e ň s k í, *Rokowania polsko-czechosłowackie 1932—1933*. Przegląd Zachodni 1962/2.

⁸ Viz některé články v polooficiální publikaci *Idea československého státu II* (Praha 1936).

II.

¹ O činnosti těchto lig a další informace o čs.-jugoslávských vztazích viz v časopise *Československo-jugoslávská liga*.

² J. K o z e ň s k í, *Polsko-Czechosłowackie Towarzystwo przyjaźni w Poznani*, Przegląd Zachodni 1960/2, 337 ad.

³ Podrobněji o tom Z. U r b a n, *Z dějin česko-bulharských kulturních vztahů*, Praha 1957, str. 84 ad.

⁴ *Slovanský přehled* 1936, str. 280. Správně se tu uvádí, že předpokladem toho je, aby se uplatnila v Bulharsku „vůle lidu“.

⁵ *Slovenská politika* 1924, č. 206—210. M. H o d ž a, *Agrarismus*, Praha 1931.

⁶ O polských studentech v Praze se dovidáme z jejich časopisu *Pochodnia* (*Organ rewolucyjnej młodzieży akademickiej z Polski*), která vyzářela v Praze v letech 1930—1931. O bulharských studentech viz v citované knize Z. Urbana.

⁷ *Slovanský přehled* 1934, str. 2.

III.

¹ K. K r a m á ř, *Ruská krise* (Praha 1921) a *Obrana slovanské politiky* (Praha 1926).

² *Odkaz dra Karla Kramáře*, díl I, str. 8 a díl II, str. 67 a 71.

³ *Slovan* 1. 12. 1923 a 12. 7. 1923.

⁴ Z. N e j e d l ý, *Boje o nové Rusko*, Praha 1948, str. 76 a 264.

⁵ *Slovenská politika* 1924, č. 206—210.

⁶ T. I v a n o v á, *Pomer poprevratovej buržoázie k myšlienke slovanskej vzájomnosti*, Historický časopis 1960, str. 437.

⁷ B. D v o ř á k, *Unie všeslovanská*, Časopis Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, 1933, str. 132.

⁸ „Sloanství“ se nadále pěstovalo v projevech i v časopisech. Před volbami v r. 1935 prohlašovali národní socialisté, že „chceme stát opravdu slovanský“ a chtěli prohlubovat vztahy ke „slovanskému Rusku“! Z okruhu národní demokracie vzešla v roce 1936 reprezentativní publikace *Idea československého státu* (díl II), v níž se tvrdilo, že „Sloanům případně v Evropě průběhem času vedoucí kulturní, hospodářské a mocenské postavení“ (D r a c h o v s k ý, *Naše politické úkoly ve Sloanstvu*). Věřilo se v provedení „slovanských hospodářských úkolů“, resp. ve „vedoucí funkci“ Československa „při tvoření hospodářských statků v průmyslu a zemědělství slovanských národů“ (J. E. Š r o m).

⁹ J. V o z k a, *Agonie panslavismu*, *Nové obzory*, III, č. 1.

IV.

- ¹ *Govor R. Košutića na vanrednom kongresu Sveslavenske Omladine* (Beograd 1924).
² T. Krajičanac, *Slaveni u današnje doba i bliži karakter njihovog ujedinjenja* (Skopje 1929). O obou knihách viz zprávy v *Slovanském přehledu* 1926, 73 a 1930, str.
³ *Slovanský přehled* 1934, 282 a *Slovanský přehled* 1936, 107.
⁴ *La Bulgarie* 24. 10. 1927 (*Slov. přehled* 1927, 687).
⁵ *Ruch Słowiański* 1936, str. 61 a r. 1937, str. 219.
⁶ *Slovanský přehled* 1932, 30–31.
⁷ *Slovanský přehled* 1932, str. 132.
⁸ *Ruch Słowiański* 1936, 1, *Nasze cele i dążenia*.
⁹ *Slovanský přehled* 1938/5 a *Ruch Słowiański* 1938, str. 150.
¹⁰ *Slovanský přehled* 1938, str. 189. — Autor citovaného článku přeceňuje možnosti jugoslávského, polského a bulharského lidu, s uznáním však čteme v citovaném časopise, že rumunská veřejnost byla ochotna sympatizovat s určitými projevy solidarity slovanských národů, jejichž samostatnost byla ohrožena „různými imperialismy“.

V.

- ¹ Z. Konečný, *Příspěvek k hospodářským vztahům čs.-sovětským*, Sborník prací Fil. fak. UJEP, C 7, str. 253–270.
² O činnosti Společnosti a také Svazu přátel SSSR viz publikaci Vávra — Sedláček, *Pro zemi milovanou (Z dějin bojů o čs.-sovětské přátelství)*, Praha 1960.
³ *Odkaz dra Karla Kramáře II* (Praha 1938), str. 211.
⁴ R. Dmowski, *Świat powojenny i Polska*, Warszawa 1932.
⁵ T. Bleszczyński, *Więcej prawdy o Sowietach*, Warszawa 1932.
⁶ S. Bondarenko, *Germanskij jašizm i Sovětskaja Ukrajina*, Kyjev 1934.
⁷ *Slovanský přehled* 1934, str.
⁸ *Izvestija* 17. 5. 1935, str. 1. Viz *Sobotu* nebo *Slov. přehled* 1935.
⁹ Kohln líčí tento zájem o slovanství v Sovětském svazu jako doklad „stalinského nacionalismu“, který prý „vděčí pravděpodobně mnoho vítězství Hitlerové v Německu“. Kohln tím chce nepřímou dokazovat, že Stalin napodoboval Hitlera! Ve skutečnosti ovšem šlo o reakci sovětské společnosti na nacistické nebezpečí.
¹⁰ *Slovanský přehled* 1938, str. 193.
¹¹ E. Raisová, *Sovietska tlač o Československu v době mnichovskej krízy*, *Slovanský přehled* 1961, 5, str. 281.
¹² E. Parma, *Záblesky nové slovanské vzájemnosti*, *Slovanský přehled* 1938, str. 189.

VI.

- ¹ *Rovnost* 24. 2. 1904, článek *Český národ a Rusko*.
² F. Gondor, *K otázkam štúdia vzťahu slovenského proletariátu k Sovietskemu svazu*, *Historický časopis* 1960, str. 434.
³ Z. Nejedlý, *O lidovou republiku I. a II.; Boje o Rusko*.
⁴ *Komunistická revue* 1924, str. 22 a 220.
⁵ *Tvorba* 1935, str. 362.
⁶ *Sobota* 1935, str. 914 a 469.
⁷ J. Fučík, *Politické články* (Praha 1957), str. 287–288.
⁸ *Tvorba* 5. 9. 1935, 36, str. 586.
⁹ B. Smeral, *Historické práce* (Praha 1961), str. 260–285.
¹⁰ Uvádí Z. Konečný, *Revoluční dělnické hnutí v Československu a jeho vztahy k SSSR* (Praha 1960), str. 275–276.
¹¹ Kvaček — Kořalková, *Ohlas Mnichova ve slovanských zemích a mezi krajany*, *Slovanský přehled* 1958, str. 239 ad.
¹² *KPP — Uchwały i rezolucje III* (Warszawa 1956).
¹⁰ *Slovanský přehled* 1936.
¹¹ Jde o články *Slované a vznik Velkého Německa a Polsko, Sovětské Rusko a Československo*.

Závěr

- ¹ V. Kopecký, *Podunají a středoevropské plány*, *Tvorba* 1937, str. 28.
² *Izvěstija na dържавните архиви* (Sofia) 1961, č. 5.
³ P. Dubiel, *Wrzesień na Śląsku*, Katowice 1960, str. 66.

⁴ K o l e j k a, *Čs.-polské vztahy za druhé světové války*, Slezský sborník 1961, 4.

⁵ *Za svobodu českého a slovenského lidu*, str. 50.

⁶ Тамtéж, str. 152—153.

ИДЕЯ СЛАВЯНСКОЙ ВЗАИМНОСТИ В ПЕРИОД МЕЖДУ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

Настоящая работа представляет попытку составления краткой истории славянофильства и „славянских программ“ в период между двумя мировыми войнами. Автор ставит себе целью дать „преисторию“ возникновения и деятельности Славянского комитета в Москве на протяжении 1941—1944 гг.

Межславянские отношения не развивались после 1918 г. очень благоприятно. Разногласия в концепциях внешней политики, различные структуры режимов Чехословакии, Польши, Югославии, Болгарии и споры о границах (Тешинско, Македония) послужили помехой к созданию и дальнейшему развитию дружеских отношений (официальных) между Чехословакией и Польшей или между Болгарией и Югославией. Вообще можно сказать, что буржуазия освобожденных и самостоятельных славянских государств после 1918 г. не считала необходимым зарождение какого-либо нового „славянского движения“ вроде, например, довоенного неославизма. Политическая зависимость от запада сопровождалась „западничеством“ как в идеологии, так также в культуре.

„Славянофильство“, однако, не отрицалось полностью. Буржуазия также в дальнейшем пользовалась лозунгами славянской взаимности, и именно на протяжении первого послевоенного десятилетия выдвигались ею многочисленные „славянские программы“ с анти-советской и антикоммунистической целевой установкой.

Коммунистические партии относились поэтому к таким проявлениям „славянофильства“ с недоверием и иногда также с насмешкой. В славянофильстве, к сожалению, не усматривалось некоторое положительное ядро в деятельности немногих обществ славянской взаимности, которые стали инициаторами сближения и дружбы чехословацко-польской или болгарско-югославской и т. п. Положительным ядром отличалось буржуазно-демократическое славянофильство в 30 годах, когда оно побуждало к славянской солидарности не только против опасности нацистской агрессии, но также против отечественного фашизма. И именно после того как Гитлер стал у власти, появилась необходимость пропагандировать идеи славянской солидарности в качестве подходящего и действительного лозунга за сближение славянских государств с Советским Союзом. Также руководящие деятели Советского Союза отвечали на опасность нацистской агрессии и на противославянский расизм нацистской идеологии готовностью помочь славянским народам.

На протяжении 1934—1938 гг. значение идеи славянской солидарности начинает коммунистическими партиями пониматься в смысле мобилизирующего фактора против нацизма и против отечественного фашизма. Высокое славянское чувство чешского и словацкого народов способствовало движению за заключение чехословацко-советской дружбы (1935) и поддержанию в нашем народе веры в то, что Советский Союз, как страна трех славянских наций, поможет отстоять независимость находящихся под угрозой фашизма народов.

Трагические события осени 1938 г. (Мюнхен) обозначали, так сказать, конец официального (буржуазного) славянофильства; идея славянской солидарности отразилась, однако, в проявлениях сочувствия представителей болгарского и польского народов во время оккупации Чехословакии в марте 1939 г., в симпатиях чехословацкого народа к борющемуся польскому народу в сентябре 1939 г. и в восторженном отклике чешского, словацкого и польского народов на борьбу югославского народа весной 1941 г.

Значит, летом 1941 г. у Славянского комитета имелись „исходная и опорная“ точки: демократически рассматриваемая идея славянской солидарности от 30 годов.

Перевела: Л. Блатна

IDEE DER SLAWISCHEN ZUSAMMENARBEIT ZWISCHEN BEIDEN WELTKRIEGEN

Die vorgelegte Studie versucht eine kurzgefasste Historie von „slawischen Programmen“ in der Zeit zwischen beiden Weltkriegen darzustellen. Es soll eigentlich eine „Prähistorie“ der Entstehung und der Tätigkeit des Allslawischen Komitees in Moskau (1941—1945) gegeben werden.

Die Beziehungen zwischen den slawischen Völkern nach dem Jahre 1918 entwickelten sich nicht zu günstig. Widersprüche in Konzeptionen der auswärtigen Politik, Unterschiede in der Struktur von inneren Regimen und Streitigkeiten um die Grenzen (Teschen, Mazedonien) — das alles verhinderte offizielle Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei, Polen, Jugoslawien und Bulgarien instandhalten. Die Bourgeoisie der befreiten und selbständigen slawischen Völker hielt eigentlich nicht für notwendig eine neue „slawische Bewegung“ zu treiben. Ihre politische Abhängigkeit vom Westen führte zur Verstärkung der westlichen Orientierung auch auf dem Gebiete von Ideologie und Kultur.

Aber doch wurde „das Slawentum“ nicht ganz verworfen. Die Bourgeoisie nützte weiter verschiedenen Parolen von slawischer Wechselseitigkeit aus. Vor allem wurden im ersten Nachkriegsjahrzehnte zahlreiche „slawischen Programme“ mit antisowjetischen und anti-kommunistischen Zielen verkündigt.

Die kommunistischen Parteien sahen darum dieses „Slawentum“ misstrauisch und auch spöttisch an. Schade aber, dass die Kommunisten anfangs in verschiedenen slawischen Programmen den positiven Kern der Tätigkeit von manchen slawischen wechselseitigen Vereinen nicht unterscheiden konnten; diese Vereine gaben doch auch nützliche Anregungen für Annäherung und Freundschaft slawischer Völker. Der positive Kern hatte das bürgerlich demokratische „Slawentum“ in den 30. Jahren, solange es zur slawischen Solidarität gegen die Gefahr nazistischer Aggressivität und auch gegen den heimlichen Faschismus führte. Und gerade nach dem Antritt Hitlers zur Macht entstand eine Notwendigkeit die Idee der slawischen Solidarität zu propagieren — sie war doch eine geeignete und wirkungsvolle Parole für die Freundschaft slawischer Völker mit der Sowjetunion. Auch die führenden Personen der Sowjetunion reagierten auf die Gefahr der nazistischen Aggressivität und auf den antislawischen Rassenhass der nazistischen Ideologie.

In den Jahren 1934—1938 fassten die kommunistischen Parteien Bedeutung der Idee der slawischen Solidarität als ein mobilisierendes Mittel für den Kampf gegen den Nazismus und Faschismus an. Starkes slawisches Gefühl des tschechischen und slowakischen Volkes wurde der Bewegung für die Freundschaft mit der Sowjetunion behilflich (1935) und erhaltete unser Volk in dem Glauben, dass die Sowjetunion als der Staat von drei slawischen Völkern anderen bedrohenden slawischen Völkern helfen wird.

Tragische Ereignisse vom Herbst 1938 (Münchener Abkommen) bedeuteten zwar ein Ende des offiziellen (bürgerlichen) „Slawentums“, aber die Idee der slawischen Solidarität kam zum Ausdruck in Erklärungen der Darsteller bulgarischer und polnischer Nationen bei der Okkupation der Tschechoslowakei im März 1939, in Sympathiekundgebungen des tschechoslowakischen Volkes für die Polen im September 1939 und im begeisterten Nachhall des kämpfenden jugoslawischen Volkes (April 1941) bei uns und in Polen.

Konnte also das Allslawische Komitee in Moskau an diese demokratisch befasste Idee slawischer Solidarität anknüpfen.